

ΚΛΑΔΟΣ ΚΛΙΝΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ & ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΤΗΣ ΥΓΕΙΑΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

ΤΙΜΗΤΙΚΟ ΑΦΙΕΡΩΜΑ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΜΟΤΙΜΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΜΙΚΑ ΧΑΡΙΤΟΥ-ΦΑΤΟΥΡΟΥ

ΑΘΗΝΑ 2014

ΤΙΜΗΤΙΚΟ ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΜΟΤΙΜΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

Μ. ΧΑΡΙΤΟΥ - ΦΑΤΟΥΡΟΥ

Copyright 2014

ΚΛΑΔΟΣ ΚΛΙΝΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ & ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΤΗΣ ΥΓΕΙΑΣ

ΕΛ.Ψ.Ε.

www.elpse.gr

Επιστημονική Επιμέλεια: Αναστασία Καλαντζή - Αζίζι

Συντονισμός/Επεξεργασία Κειμένων: Στέλλα Χαλιμούρδα

Φιλολογική Επιμέλεια Κειμένων: Πιπίνα Χατζή

ΚΛΑΔΟΣ ΚΛΙΝΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ & ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΤΗΣ ΥΓΕΙΑΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

ΤΙΜΗΤΙΚΟ ΑΦΙΕΡΩΜΑ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΜΟΤΙΜΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

Μ. ΧΑΡΙΤΟΥ - ΦΑΤΟΥΡΟΥ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Απο-χαιρετισμός (Όπως θα θυμάμαι τη Μίκα)	9
Γιώργος Κουλιεράκης	
Πρόλογος συνσυντονιστριών του Κλάδου Κλινικής Ψυχολογίας και Ψυχολογίας της Υγείας, της ΕΛ.Ψ.Ε.	11
Αναστασία Τσαμπαρλή, Καθηγήτρια Κλινικής Ψυχολογίας Πανεπιστημίου Αιγαίου Αντωνία Πασχάλη, Λέκτορας Ψυχολογίας Τμήματος Νοσηλευτικής, ΕΚΠΑ	

Α' ΜΕΡΟΣ

ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΠΡΟΣ ΤΙΜΗΝ ΤΗΣ Μ. ΧΑΡΙΤΟΥ - ΦΑΤΟΥΡΟΥ (31/3/2012, Αθήνα)

A.1 Χαιρετισμοί

Χαιρετισμός εκ μέρους των φορέων συνδιοργάνωσης (Κλάδος Κλινικής Ψυχολογίας της ΕΛ.Ψ.Ε./ Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Κλινικής Ψυχολογίας, ΕΚΠΑ)	14
Αναστασία Καλαντζή-Αζίζι, Καθηγήτρια Κλινικής Ψυχολογίας, ΕΚΠΑ	
Χαιρετισμός εκ μέρους της Ελληνικής Ψυχολογικής Εταιρείας (ΕΛ.Ψ.Ε.)	15
Κλήμης Ναυρίδης, Καθηγητής Ψυχολογίας ΕΚΠΑ, Πρόεδρος ΕΛ.Ψ.Ε.	
Χαιρετισμός εκ μέρους της Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων	17
Μαρία Στρατηγάκη, Γενική Γραμματέας Ισότητας των Φύλων, Υπουργείο Δικαιοσύνης	
Χαιρετισμός εκ μέρους του Τμήματος Ψυχολογίας του ΑΠΘ	18
Φοίβος Ζαφειρίδης, Ψυχίατρος, Αναπληρωτής Καθηγητής Ψυχολογίας, ΑΠΘ	

Χαιρετισμός εκ μέρους της Ελληνικής Εταιρείας Έρευνας της Συμπεριφοράς	18
Φραγκίσκος Γονιδάκης, Ψυχίατρος, Πρόεδρος Ελληνικής Εταιρείας Έρευνας της Συμπεριφοράς, Λέκτορας Ιατρικής Σχολής, ΕΚΠΑ	
Χαιρετισμός από μια παλιά σπουδάστρια	21
Μαρία Ζαφειροπούλου, Καθηγήτρια Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας	
Χαιρετισμός από μια παλιά σπουδάστρια:	
Η δασκάλα μου Μίκα Χαρίτου	21
Μαρία Τόπα, Ψυχολόγος, Πρόεδρος Κέντρου Συμβουλευτικής Στήριξης και Ενημέρωσης	
A.2 Η προσωπικότητα και το έργο της Μίκας Χαρίτου - Φατούρου μέσα από προσωπικές εμπειρίες	
Από το Πανεπιστήμιο στην Ελληνική Εταιρεία Έρευνας της Συμπεριφοράς	23
Ντιάνα Χαρίλα, Ψυχολόγος, Δρ Κλινικής Ψυχολογίας, Εργαστήριο Ψυχολογικής Συμβουλευτικής Φοιτητών, ΕΚΠΑ	
Μίκα Χαρίτου - Φατούρου:	
Η Μελίνα της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης	26
Ευαγγελία Καπετάνου, Επίτιμη Διευθύντρια 3ου Λυκείου Ν. Φιλαδέλφειας «Μίλτος Κουντουράς»	
A.3 Ομιλίες	
Ψυχολογία: μια επινόηση στην υπηρεσία του κυρίαρχου συστήματος;	32
Κωνσταντίνος Μπαϊρακτάρης, Αν. Καθηγητής Κλινικής Ψυχολογίας, ΑΠΘ	
Μια διαδρομή: από τους βασανιστές της χούντας στα σχολεία πρόληψης σήμερα	36
Μίκα Χαρίτου-Φατούρου, Ομότιμη Καθηγήτρια Ψυχολογίας, ΑΠΘ	

Β' ΜΕΡΟΣ:

**Εκδήλωση του Τμήματος Ψυχολογίας προς τιμήν
της Μ. Χαρίτου - Φατούρου (5/4/2000, Θεσσαλονίκη)**

- Ομιλία για τη Μ. Χαρίτου - Φατούρου 43**
Μαρία Δικαίου,
Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Κοινωνικής Ψυχολογίας, ΑΠΘ
- Πληθυσμοί σε κρίση: το έλλειμμα της Δημοκρατίας..... 45**
Μίκα Χαρίτου - Φατούρου,
Ομότιμη Καθηγήτρια Ψυχολογίας, ΑΠΘ

Γ' ΜΕΡΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ:

**Πρόσφατη επανέκδοση και επιμέλεια βιβλίων
της Ομότιμης Καθηγήτριας Μ. Χαρίτου - Φατούρου**

- Μ. Χαρίτου - Φατούρου (2012 επανέκδοση),
«Ο Βασανιστής ως όργανο της Κρατικής Εξουσίας,
Ψυχολογικές Καταβολές»,
Θεσσαλονίκη: University Studio Press 59**
Μαρία Δικαίου
- Stoltzfus N. (2010), «Η αντίσταση της καρδιάς:
Οι μικτοί γάμοι και η διαμαρτυρία της Ροζενστράσσε
στη Ναζιστική Γερμανία», Επιμέλεια Μίκα Χαρίτου - Φατούρου,
Θεσσαλονίκη: University Studio Press 62**
Αναστασία Καλαντζή - Αζίζι
- Zimbardo Ph. (2011), «Η επιρροή του Εωσφόρου:
«Πώς οι καλοί άνθρωποι γίνονται κακοί»,
Θεσσαλονίκη: University Studio Press 65**
Αναστασία Καλαντζή - Αζίζι

Συμμετέχοντες Ομιλητές:

- A. Καλαντζή - Αζίζι, Ομότιμη Καθηγήτρια Κλινικής Ψυχολογίας, ΕΚΠΑ
e-mail: kalantzi@psych.uoa.gr
- K. Ναυρίδης, Καθηγητής Ψυχολογίας, ΕΚΠΑ, Πρόεδρος της ΕΛ.Ψ.Ε.
e-mail: knavid@psych.uoa.gr
- M. Στρατηγάκη, Επίκουρη Καθηγήτρια Κοινωνικής Πολιτικής, Πάντειο
Πανεπιστήμιο e-mail: mstrati@otenet.gr
- M. Ζαφειροπούλου, Καθηγήτρια Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
e-mail: mzaf@otenet.gr
- Φ. Ζαφειρίδης, Ψυχίατρος, Αναπληρωτής Καθηγητής Ψυχολογίας, ΑΠΘ
e-mail: fizafi@hotmail.com
- M. Τόπα, Ψυχολόγος, Υπ. Δρ. Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Επιστημονική
και Διοικητική Υπεύθυνη Κέντρου Συμβουλευτικής Στήριξης και
Ενημέρωσης Βόλου e-mail: mtopa@kesyse.gr
- K. Μπαϊρακτάρης, Αναπληρωτής Καθηγητής Κλινικής, Αριστοτέλειο
Πανεπιστήμιο e-mail: trella@psy.auth.gr
- N. Χαρίλα, Ψυχολόγος, Δρ. Κλινικής Ψυχολογίας, Εργαστήριο
Ψυχολογικής Συμβουλευτικής, ΕΚΠΑ e-mail: aharila@psych.uoa.gr
- E. Καπετάνου, Επίτιμη Διευθύντρια 3^{ου} Ενιαίου Λυκείου Ν. Φιλαδέλφειας
«Μίλτος Κουντουράς» e-mail: litsakapetanou@hotmail.com
- Φ. Γονιδάκης, Ψυχίατρος, Λέκτορας Ιατρικής Σχολής, ΕΚΠΑ, Πρόεδρος
Ελληνικής Εταιρείας Έρευνας της Συμπεριφοράς e-mail: fragoni@yahoo.
com
- M. Δικαίου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Κοινωνικής Ψυχολογίας, ΑΠΘ
e-mail: mdikaiou@psy.auth.gr
- M. Χαρίτου - Φατούρου, Ομότιμη Καθηγήτρια Ψυχολογίας, ΑΠΘ

Απο-χαιρετισμός (Όπως θα θυμάμαι τη Μίκα)

Γιώργος Κουλιεράκης

Όταν συζητήθηκε στον Κλάδο Κλινικής Ψυχολογίας και Ψυχολογίας της Υγείας της ΕΛ.Ψ.Ε. η ιδέα να οργανώσουμε μια εκδήλωση προς τιμήν της Μίκας, δεν θα μπορούσα να μην νιώσω περηφάνια και ενθουσιασμό. Και όταν μου ανατέθηκε ο ρόλος του συντονιστή της εκδήλωσης, αυτά τα συναισθήματα «εκτινάχθηκαν»! Τι τιμή να είμαι δίπλα της!! Να ακούω όλα τα καλά που θα λέγονταν! Να τη βλέπω να χαίρεται και να συγκινείται! Και στο τέλος, να την ακούσω να μιλάει, όχι πια σαν μαθητριά της – αυτό είχε γίνει πριν αρκετά χρόνια - αλλά σαν ένας τυχερός συνάδελφος που είχε ακόμη μια ευκαιρία να είναι κοντά της!

Σε όλη τη διάρκεια της εκδήλωσης, θυμήθηκα πολλά: την αγωνία μου – πίσω στο 1987 – μήπως δεν μας δεχθεί στο Μεταπτυχιακό της, γιατί ήμουν ένας από τους τρεις φοιτητές που προερχόμασταν από άλλο πανεπιστήμιο, που δεν ήταν της «συμπεριφορικής σχολής» (τι αφελής σκέψη!)· το δέος μου όταν την άκουσα για πρώτη φορά να μας διδάσκει και την έκπληξή μου γιατί αμέσως συνειδητοποίησα ότι δεν στεκόταν ψηλότερα από εμάς, τους φοιτητές της· την απλοχεριά της να μας δίνει συνεχώς· το μοίρασμα της αγωνίας όταν κάποιος είχαν καταστρέψει το γραφείο της γιατί έκανε το πείραμα Milgram σε στρατιώτες, στις Σέρρες· και τέλος, τη χαρά της όταν ολοκλήρωσα το Μεταπτυχιακό της!

Συναντηθήκαμε ξανά μετά από χρόνια. Στις συναντήσεις του Κλάδου Κλινικής Ψυχολογίας και Ψυχολογίας της Υγείας. Και κάθε φορά να τη βλέπω και να την ακούω να παθιάζεται με τα έργα της και τις δράσεις της, ιδιαίτερα με την τελευταία της δραστηριότητα, τα «Σχολεία Πρόληψης». Και κάθε φορά να είναι χαρούμενη και να με μαλώνει γιατί δεν συμεριζόμουν πάντα τον ενθουσιασμό της.

Το 2010 ο Κλάδος διοργάνωσε το 4^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Κλινικής Ψυχολογίας και Ψυχολογίας της Υγείας. Το συνέδριο έγινε στην Εθνική Σχολή Δημόσιας Υγείας (όπου εργάζομαι) και είχα την τιμή να είμαι ο Πρόεδρος της Οργανωτικής Επιτροπής. Την τελευταία ημέρα, στην ομιλία μου που έκλεισε το συνέδριο ένοιωσα την ανάγκη (και το έκανα) να απευθυνθώ σε αυτή και να την ευχαριστήσω από καρδιάς. Γιατί αισθανόμουν ότι, έστω για μια φορά, έφτασα να κάθωμαι εγώ σε ένα έδρανο της Αίθουσας Εκδηλώσεων, ψηλότερα από εκείνη. Και αυτό το όφειλα και σε εκείνη!!!

Κράτησα την εικόνα με τα δάκρυά της και την μακάρισα.

Πόσο τυχερή ήταν που της δίνονταν όσες τιμές της έπρεπαν!!!

Πρόλογος

Η επιθυμία να εκδοθούν σε ένα τιμητικό τόμο τα πρακτικά της εκδήλωσης που πραγματοποιήθηκε την 31η Μαρτίου 2012 στο κεντρικό κτίριο του Πανεπιστημίου Αθηνών, και ήταν αφιερωμένη στο επιστημονικό έργο και την προσφορά της Ομότιμης Καθηγήτριας Κλινικής Ψυχολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Μίκας Χαρίτου-Φατούρου εκφράστηκε αυθόρμητα και ομόφωνα από τα μέλη του Κλάδου της Κλινικής Ψυχολογίας και Ψυχολογίας της Υγείας της Ελληνικής Ψυχολογικής Εταιρείας (ΕΛ.Ψ.Ε.).

Η έκδοση του παρόντος τόμου πραγματοποιήθηκε, κατόπιν παρότρυνσης μελών του Κλάδου Κλινικής Ψυχολογίας και Ψυχολογίας της Υγείας, στο πλαίσιο της τιμητικής εκδήλωσής του προς το πρόσωπο της κ. Μίκας Χαρίτου-Φατούρου.

Η επιλογή των κειμένων ήταν χρονοβόρα. Τελικά αποφασίστηκε να συμπεριληφθούν αφενός δυο κείμενα από τις ομιλίες που δεν είχαν δημοσιευτεί όταν είχε γίνει η τιμητική εκδήλωση για την κ. Μίκα Χαρίτου-Φατούρου από το Τμήμα Ψυχολογίας του Α.Π.Θ. το 2000 και αφετέρου να γίνουν τρεις βιβλιοκρισίες σε βιβλία που εκφράζουν το επιστημονικό-κοινωνικό προφίλ της τιμώμενης.

Κάποια τεχνικά προβλήματα δυσκόλεψαν την μέχρι τώρα έκδοση του τόμου. Ωστόσο, η συνέπεια και η επιμονή της κ. Σ. Χαλιμούρδα είχε ως αποτέλεσμα την επιτυχή συλλογή των κειμένων. Επίσης η κ. Α. Καλαντζή-Ασίζη παρενέβη στο στήσιμο των κειμένων, την ομαδοποίηση και τον σχολιασμό τους. Η τελική μορφοποίηση του τόμου εγκρίθηκε από τον Κλάδο Κλινικής Ψυχολογίας και Ψυχολογίας της Υγείας και αποφασίσαμε να προχωρήσουμε στην παρούσα έκδοση.

Δυστυχώς η κ. Μίκα Χαρίτου-Φατούρου έφυγε ξαφνικά, πριν προλάβει να εκδοθεί ο τόμος. Το έργο της, ωστόσο, παραμένει και ελπίζουμε ότι ο παρόν τόμος που αφιερώνεται στη μνήμη της αποτελεί ένα δείγμα των όσων πρόσφερε στο Ελληνικό Πανεπιστήμιο, στην έρευνα και στους ανθρώπους που είχαν τη τύχη να συνεργαστούν μαζί της.

Οι συντονίστριες
Τσαμπαρλή Αναστασία Πασχάλη Αντωνία

**ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΠΡΟΣ ΤΙΜΗΝ
ΤΗΣ Μ. ΧΑΡΙΤΟΥ - ΦΑΤΟΥΡΟΥ**

(31.3.2012, Αθήνα)

Ο Κλάδος Κλινικής Ψυχολογίας και Ψυχολογίας της Υγείας της Ελληνικής Ψυχολογικής Εταιρείας (ΕΛ.Ψ.Ε.) και το Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Κλινικής Ψυχολογίας του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών οργάνωσαν στις 31 Μαρτίου του 2012 στο κεντρικό κτήριο του Πανεπιστημίου Αθηνών, στην αίθουσα Δρακοπούλου, τιμητική εκδήλωση αφιερωμένη στο επιστημονικό έργο και την προσφορά στην Κλινική Ψυχολογία της Ομότιμης Καθηγήτριας Κλινικής Ψυχολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

A.1 Χαιρετισμοί

Χαιρετισμός εκ μέρους των φορέων συνδιοργάνωσης

Αναστασία Καλαντζή Αζίζι

Αγαπητοί/ές συνάδελφοι, αγαπητοί/ές φοιτητές/τριες, φίλοι και φίλες,

Πριν χαιρετίσω τη σημερινή εκδήλωση εκ μέρους των δύο φορέων που συνδιοργανώνουν, τους οποίους και εκπροσωπώ, θα μου επιτρέψετε να καταθέσω σύντομα κάποιες σκέψεις που είχα ερχόμενη εδώ. Ειλικρινά ποτέ δεν φανταζόμουν τέτοια συγκυρία: Πρώτον, η εκδήλωση να γίνεται σε μια πόλη, την Αθήνα, με την «επιχείρηση σκούπα» εναντίον των μεταναστών και προσφύγων σε πλήρη εξέλιξη λίγα βήματα πιο πέρα, στην οδό Μασσαλίας. Και μάλιστα, λίγα μέτρα πιο κάτω, στα Αστυνομικά Τμήματα της Ομόνοιας και των Εξαρχείων να εξευτελίζεται η ανθρωπινή αξιοπρέπεια και, με το φάσμα του φασισμού ορατό, να αυξάνει η ξενοφοβία και το μίσος για οτιδήποτε διαφορετικό. Δεύτερον, η εκδήλωση αυτή να φιλοξενείται σε ένα Πανεπιστήμιο που αιμορραγεί –όπως και όλα τα άλλα Πανεπιστήμια της Πατρίδας μας αλλά και της Ευρώπης– μετά το θανατηφόρο χτύπημα της Συμφωνίας της Bologna, το 1998, όπου δρομολογήθηκαν η σταδιακή κατάργηση του δημοσίου και δημοκρατικού χαρακτήρα της Ανώτατης Παιδείας και ο ανεπίτρεπτος αφανισμός της καλλιέργειας της ελεύθερης σκέψης.

Ίσως αναρωτηθείτε γιατί ζύπνησαν αυτές οι σκέψεις: Ο λόγος είναι ότι –όπως θα ακούσουμε σήμερα– το έργο της τιμώμενης, της ομότιμης καθηγήτριας Μ. Χαρίτου - Φατούρου, σχετίζεται άμεσα τόσο με τη βία, τον ρατσισμό και την ξενοφοβία, όσο και με την προαγωγή της ελεύθερης και δημιουργικής σκέψης σ' ένα Δημοκρατικό Πανεπιστήμιο.

Χαιρετίζω λοιπόν την εκδήλωση αυτή ως συνσυντονίστρια του Κλάδου Κλινικής Ψυχολογίας/ Ψυχολογίας της Υγείας της ΕΛ.Ψ.Ε. και ως πρώην Διευθύντρια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Κλινικής Ψυχολογίας του ΕΚΠΑ. Ο Κλάδος Κλινικής Ψυχολογίας/Ψυχολογίας της Υγείας τιμά την ομότιμη καθηγήτρια Κλινικής Ψυχολογίας κ. Μ. Χαρίτου - Φατούρου συνεχίζοντας την απόφασή του να απευθύνει φόρο τιμής στους/στις συναδέλφους, που έβαλαν τις βάσεις όχι μόνο για την προαγωγή της Κλινικής Ψυχολογίας και της Ψυχολογίας της Υγείας στην Ελλάδα, αλλά και για την προαγωγή της Ψυχικής Υγείας γενικότερα στη χώρα μας. Πρώτη τιμήσαμε την Δρ. Ψυχολογίας και Ψυχαναλύτρια Άννα Ποταμιάνου στο 4ο Πανελλήνιο Συνέδριο

μας, πριν δύο χρόνια, για το σύνολο του έργου της που χαρακτηρίζεται από κοινωνικό δυναμισμό και επιστημονική εντιμότητα.

Ως πρώην Διευθύντρια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Κλινικής Ψυχολογίας του ΕΚΠΑ χαιρετίζω επίσης την εκδήλωση αυτή. Η παρουσία του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Κλινικής Ψυχολογίας του ΕΚΠΑ ως συνδιοργανωτή φορέα έχει συμβολικό χαρακτήρα. Θελήσαμε να τιμήσουμε στο πρόσωπο της ομότιμης καθηγήτριας κ. Μ. Χαρίτου - Φατούρου την πρώτη διδάξασα την Κλινική Ψυχολογία σε Ελληνικό Πανεπιστήμιο και την ιδρύτρια του πρώτου Μεταπτυχιακού Προγράμματος Κλινικής Ψυχολογίας στο ΑΠΘ. Μάλιστα το Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα αυτό έχει τον επίσημο τίτλο «Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Κοινωνικής - Κλινικής Ψυχολογίας», ώστε να τονιστεί η αλληλεπίδραση κοινωνικών φαινομένων με την ψυχική δυσφορία.

Χαιρετισμός εκ μέρους της Ελληνικής Ψυχολογικής Εταιρείας

Κλήμης Ναυρίδης

Κυρία Γενική Γραμματέα, αγαπητές και αγαπητοί συνάδελφοι, κυρίες και κύριοι,

Η εκδήλωση αυτή, για να τιμήσουμε την κυρία Μίκα Χαρίτου - Φατούρου, διοργανώθηκε από το Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Κλινικής Ψυχολογίας του Τομέα Ψυχολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και από τον Κλάδο Κλινικής Ψυχολογίας και Ψυχολογίας της Υγείας της Ελληνικής Ψυχολογικής Εταιρείας. Κι εγώ βρίσκομαι σήμερα εδώ για να απευθύνω χαιρετισμό υπό τη διπλή ιδιότητα, του Διευθυντή του Τομέα Ψυχολογίας, αφενός, και του Προέδρου της ΕΛ.Ψ.Ε., αφετέρου.

Γνωρίζω τη Μίκα εδώ και περισσότερο από τριάντα χρόνια. Τη γνώρισα μέσω της αείμνηστης Μαρίας Νασιάκου, που υπήρξε η ακαδημαϊκή μου μητέρα: Όταν το 1979 η Μαρία Νασιάκου ανέλαβε καθήκοντα στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων ως Καθηγήτρια επί θτεία (έτσι το έλεγαν τότε), με κάλεσε να αναλάβω με την ιδιότητα του Ειδικού Επιστήμονα τα μαθήματα της Κοινωνικής Ψυχολογίας, στο πλαίσιο ενός δικού της Μαθήματος που στο Πρόγραμμα αναφερόταν με τον τίτλο Γενική Ψυχολογία.

Η Μαρία, παρόλο που ήταν μεγαλύτερη στην ηλικία από εκείνη, είχε εκπονήσει με επόπτρια τη Μίκα τη διδακτορική της διατριβή. Θυμάμαι πόσο πολύ αγαπούσε και εκτιμούσε τη Μίκα η Μαρία Νασιάκου. Αυτή τη βαθιά εκτίμηση και την αγάπη για τη Μίκα Χαρίτου - Φατούρου τη μετέδωσε και σε μένα η αλθομόνητη Μαρία.

Η Μίκα Χαρίτου - Φατούρου υπήρξε και εξακολουθεί αναμφίβολα να είναι μια από τις μεγάλες Κυρίες της Ψυχολογίας στην Ελλάδα. Ο ρόλος της στην ανάπτυξη της Ψυχολογίας στη χώρα μας, και ειδικότερα στη δημιουργία των σπουδών Ψυχολογίας, ήταν ιδιαίτερα σημαντικός. Στο τελευταίο Πανελλήνιο Συνέδριο της ΕΛ.Ψ.Ε. ένας συνάδελφος είπε για τη Μίκα ότι είναι η Μελίνα της Ψυχολογίας. Δεν νομίζω να υπάρχει πιο πετυχημένος χαρακτηρισμός.

Για πολλά χρόνια, λάμπρυνε με την παρουσία και την επιστημονική της δράση το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και ειδικά το οικείο Τμήμα Ψυχολογίας, στο οποίο δημιούργησε παράδοση στην Κλινική Ψυχολογία, την Κοινωνική Κλινική Ψυχολογία, όπως η ίδια προτιμούσε να την ονομάζει. Γιατί η Μίκα Χαρίτου -Φατούρου δεν είναι μόνο μια διακεκριμένη επιστήμων με διεθνή αναγνώριση, είναι κυρίως μια κοινωνική επιστήμων με μεγάλη και έμπρακτη πολιτική και κοινωνική ευαισθησία. Είναι σε όλους γνωστές λ.χ. οι εργασίες της για τους βασανιστές της Χούντας, μέσα από τις οποίες η Μίκα ανέδειξε μια διάσταση εξαιρετικά ενδιαφέρουσα, που αποτελεί όμως λίγο ταμπού: τη σκοπιά των ίδιων των βασανιστών.

Η ίδια επίσης, μαζί και με άλλους συναδέλφους της, υπήρξε συνιδρύτρια της Ελληνικής Εταιρείας Έρευνας της Συμπεριφοράς (ΕΕΕΣ) και του Ινστιτούτου Έρευνας και Θεραπείας της Συμπεριφοράς (ΙΕΘΣ) που αποτελεί στη χώρα μας έναν από τους πιο έγκριτους φορείς κλινικής εκπαίδευσης.

Αλλά, όπως και η Μελίνα, έτσι και η Μίκα Χαρίτου - Φατούρου δεν το βάζει ποτέ κάτω. Στα πλαίσια της ΕΛ.Ψ.Ε., προώθησε και επέτυχε την ίδρυση ενός νέου Κλάδου, του Κλάδου Εφαρμοσμένης Κοινωνικής Ψυχολογίας, τον οποίο και συντονίζει. Κάθε βδομάδα σχεδόν μιλάμε με τη Μίκα στο τηλέφωνο για τα σχέδιά της που αφορούν την ανάπτυξη αυτού του Κλάδου.

Έχω την εντύπωση ότι η Μίκα δεν θα πάψει ποτέ να μας ξαφνιάζει και να μας εμπνέει μ' αυτή την ασίγηστη νεανικότητα και το πάθος της για έρευνα, για δημιουργία, για την κοινωνία και για τον άνθρωπο.

Ο Κλάδος Κλινικής Ψυχολογίας και Ψυχολογίας της Υγείας της Ελληνικής Ψυχολογικής Εταιρείας και το Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Κλινικής Ψυχολογίας του Τομέα Ψυχολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, τιμώντας σήμερα την κυρία Μίκα Χαρίτου - Φατούρου για τη σημαντική επιστημονική της προσφορά εκπληρώνουν ένα χρέος της επιστημονικής μας κοινότητας προς το πρόσωπό της.

Μίκα, σε συχαίρω και προσωπικά και σου εύχομαι με όλη μου την καρδιά κάθε καλό!

Χαιρετισμός εκ μέρους της Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων

Μαρία Στρατηγάκη

Αγαπητές φίλες και φίλοι,

Είναι μεγάλη μου χαρά που βρίσκομαι σήμερα εδώ στο πλαίσιο αυτής της εκδήλωσης που διοργανώνεται προς τιμήν της Μίκας Χαρίτου - Φατούρου, μιας σπουδαίας επιστημόνισσας και πολύ καλής μου φίλης.

Τη Μίκα τη γνώρισα το 1999 στο Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ). Εγώ τότε ήμουν Γενική Διευθύντρια και η Μίκα ήταν μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου. Μαζί προσπαθήσαμε και εργαστήκαμε για τη δημιουργία και την ανάπτυξη των συμβουλευτικών υπηρεσιών και των Συμβουλευτικών Κέντρων του ΚΕΘΙ. Εκείνη ήταν η πρώτη φορά στην Ελλάδα που επιχειρήσαμε να εντάξουμε την έννοια της οπτικής του φύλου στη συμβουλευτική διαδικασία. Η Μίκα ως επιστημονική υπεύθυνη του τομέα συμβουλευτικής του ΚΕΘΙ, συνέβαλε στην εκπόνηση των εργαλείων της Συμβουλευτικής με την Οπτική του Φύλου, τα οποία αποτελούν έως και σήμερα «οδηγούς» για τους φορείς που παρέχουν σχετικές υπηρεσίες.

Στη συνέχεια, συνεργαστήκαμε κατά τη συγγραφή του βιβλίου «Καταργώντας τα εμπόδια: Συμβουλευτική και ενδυνάμωση γυναικών», στο οποίο η Μίκα είχε την επιστημονική επιμέλεια μαζί με τη Λίμπε Τατά - Αρσέλ και τη Θεοδώρα Αδαμάκη. Εγώ συμμετείχα με άρθρο μαζί με την Άννη Καββαδία.

Η σχέση και η συνεργασία μας όμως δεν σταμάτησε εκεί... Η Μίκα από το 2009, οπότε και ανέλαβα τα καθήκοντα της Γενικής Γραμματέως Ισότητας των Φύλων, συμμετέχει ενεργά στον σχεδιασμό και τη δημιουργία του δικτύου δομών Συμβουλευτικής της Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων (ΓΓΙΦ) και είναι μέλος της Επιστημονικής Επιτροπής για την Αντιμετώπιση της Βίας κατά των Γυναικών της ΓΓΙΦ, προσφέροντας χωρίς αμοιβή την τεχνογνωσία της και την επιστημονική της γνώση. Η Μίκα Χαρίτου - Φατούρου, εκτός από μια σπουδαία ακαδημαϊκός, είναι και μία αιώνια έφηβη. Ο νεανικός της χαρακτήρας, οι φρέσκες ιδέες της και η συνεχής ενασχόλησή της με νέα πράγματα, δικαιολογούν και την πολύ καλή σχέση που έχει με τους φοιτητές και τις φοιτήτριές της και τους νέους ανθρώπους γενικότερα. Ποτέ δεν θα ξεχάσω τις συμβουλές που μου έδωσε, όταν ξεκίνησα να διδάσκω στο Πανεπιστήμιο. Με συμβούλεψε να έρθω κοντά στους φοιτητές και να χτίσω μια σχέση εμπιστοσύνης μαζί τους, απολαμβάνοντας όλες τις χαρές και τα εφόδια που μια τέτοια σχέση μπορεί να προσφέρει.

Κλείνοντας αυτήν τη σύντομη τοποθέτηση, στην οποία είναι βέβαιο ότι δεν είναι δυνατόν να αποτυπώσω όλες τις εικόνες που έχω από την προσωπική

μας σχέση, θα ήθελα απλά να εκμεταλλευτώ την ευκαιρία και να την ευχαριστήσω δημόσια για τη συμβολή της στο χώρο της Ισότητας των Φύλων, καθώς και για τις κοινές μας προσπάθειες.

Μίκα, σε ευχαριστώ πολύ.

**Χαιρετισμός εκ μέρους του Τμήματος Ψυχολογίας
της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης**

Φοίβος Ζαφειρίδης,

Εκ μέρους του Τμήματος Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του ΑΠΘ, χαιρετίζουμε τη σημερινή τελετή, εκφράζοντας συγχρόνως τις ευχαριστίες μας στους διοργανωτές της σημερινής συνάντησης.

Το Τμήμα μας έχει τιμήσει στο παρελθόν με πολλούς τρόπους τη Μίκα Χαρίτου, αναλύοντας διεξοδικά το έργο της. Σήμερα, στο λίγο χρόνο που έχουμε, επιτρέψτε μου να αναφερθώ σε δύο μόνο πράγματα που χαρακτηρίζουν την πορεία της Μίκας:

- α) Τη συνεχιζόμενη παρουσία της στο χώρο, με δραστηριότητες και ενέργειες που συμβάλλουν στη σύνδεση της Ψυχολογίας με την κοινωνία.
- β) Τη σταθερή της πίστη σε αρχές που δεν αλλοιώνονται, έστω και αν βρισκόμαστε σε συνθήκες κρίσης και αμφιβολίας.

Γι' αυτά και για πολλά άλλα, της ευχόμαστε να είναι πάντα καλά.

Χαιρετισμός εκ μέρους της Ελληνικής Εταιρείας Έρευνας της Συμπεριφοράς

Φραγκίσκος Γονιδάκης

Η Ελληνική Εταιρεία Έρευνας της Συμπεριφοράς (ΕΕΕΣ) ιδρύθηκε το 1974 με πρωτοβουλία του ψυχιάτρου Ιωάννη Μπουλουγούρη, με σκοπό την προαγωγή της έρευνας και την εφαρμογή και ανάπτυξη των θεραπειών συμπεριφοράς. Η ΕΕΕΣ είναι μέλος της European Association for Behavioral and Cognitive Therapy (EABCT) και προωθεί στη χώρα μας την έρευνα και την ενημέρωση σχετικά με τις γνωσιακές και συμπεριφορικές προσεγγίσεις. Οργανώνει επιστημονικές συναντήσεις, ομιλίες και εκπαιδευτικά σεμινάρια.

Η ΕΕΕΣ είχε την τιμή να συμπεριλάβει στα Διοικητικά της Συμβούλια σημαντικούς επιστήμονες με διεθνή προβολή που συνεισέφεραν τα μέγιστα στην εκπαίδευση και προετοιμασία των νέων ειδικών της ψυχικής υγείας για να εφαρμόσουν με επιτυχία τις συμπεριφορικές θεραπείες. Ένας από αυτούς

τους επιστήμονες ήταν και είναι και η ομότιμη καθηγήτρια ψυχολογίας του ΑΠΘ, κ. Μίκα Φατούρου.

Η κ. Φατούρου ανέλαβε την προεδρία της Εταιρείας από το 2000 έως το 2008, σε μια ευαίσθητη φάση της ιστορίας της, καθώς το πνευματικό της παιδί, το Ινστιτούτο Έρευνας και Θεραπείας της Συμπεριφοράς, είχε πια μεγαλώσει και επεκταθεί σε τέτοιο βαθμό που ήταν αναγκαίο να αποκτήσει το δικό του χώρο. Η παρουσία της στο τιμόνι της ΕΕΕΣ συνέπεσε με τη στιγμή εκείνη που η εταιρεία έπρεπε να επαναπροσδιοριστεί και να αποκτήσει νέους στόχους και δραστηριότητες. Σαν το γονιό δηλαδή που χρειάζεται να βρει νέο νόημα στην καθημερινότητά του, όταν και το τελευταίο του παιδί φεύγει από την οικογενειακή εστία.

Θα περίμενε κανείς η ΕΕΕΣ να κλονιστεί ή να πέσει σε μαρασμό. Όχι όμως με πρόεδρο την κ. Φατούρου. Νέοι συνάδελφοι με μεράκι για δουλειά κλήθηκαν να συμμετάσχουν στις δραστηριότητες της Εταιρείας. Παλαιοί φοιτητές και φίλοι ενεργοποιήθηκαν από την πρόεδρο. Μα το σημαντικότερο ήταν η καταλυτική παρουσία της κ. Φατούρου, οι ριπές από ιδέες για το τι θα μπορούσε να προσφέρει η ΕΕΕΣ, η αδάμαστη θέλησή της, η εργατικότητα και περισσότερο από όλα η εμπιστοσύνη με την οποία περιέβαλε τους συνεργάτες αυτούς που διέβλεπε μέσα τους το ίδιο πάθος για τη γνώση και τη μάθηση που χαρακτηρίζει και εκείνη.

Η ΕΕΕΣ οργάνωσε μετεκπαιδευτικά σεμινάρια για τις αναπτυξιακές διαταραχές, τις νέες τάσεις στη γνωσιακή συμπεριφορική θεραπεία και τις διαταραχές πρόσληψης τροφής, συνέδρια, ημερίδες και εργαστήρια, δημιούργησε παράρτημα στη Θεσσαλονίκη που προσφέρει εκπαίδευση στους συναδέλφους που μένουν και εργάζονται στη Βόρεια Ελλάδα. Η ΕΕΕΣ συμμετείχε με επιτυχία στις εργασίες της ΕΑΒCΤ και ήταν από τις πρώτες εθνικές οργανώσεις που πιστοποιήθηκε από τον Ευρωπαϊκό Φορέα για να παρέχει πιστοποίηση γνωσιακού συμπεριφορικού θεραπευτή σε ειδικούς της ψυχικής υγείας που έχουν εκπαιδευτεί στη συγκεκριμένη θεραπεία.

Η ΕΕΕΣ έχει σήμερα την τύχη να εξακολουθεί να έχει στο Διοικητικό της Συμβούλιο την κ. Φατούρου. Το εντυπωσιακό μάλιστα είναι ότι, αν και είναι το μεγαλύτερο ηλικιακά μέλος, είναι ταυτόχρονα και το πιο νεανικό. Αυτό που θα ενθουσιαστεί με μια καινοτόμο δράση, αυτό που θα εμπνεύσει τους υπόλοιπους να φύγουν από την ρασιώνη της επανάληψης των καθημερινών τελετουργιών τους. Αυτό που φέρνει στις συναντήσεις του συμβουλίου την τεράστια εμπειρία αλλά και τη φρεσκάδα ενός πνεύματος που δεν σουχάζει, όταν υπάρχουν τόσα πράγματα που χρειάζεται ακόμα να ερευνηθούν και να κατανοηθούν.

Δεν θα ήταν δόκιμο να ολοκληρωθεί αυτή η προσπάθεια περιληπτικής αναφοράς στο έργο της κ. Φατούρου αν δεν υπήρχε και μια αναφορά στην

επίδραση της στον ίδιο τον γράφοντα. Μια επίδραση που ήταν προοδευτική, ήπια και καταλυτική. Μια που η επαγγελματική μου ιδιότητα ως ψυχιάτρου με κατέτασσε στους «άλλους», το ξεκίνημα της γνωριμίας δεν θα μπορούσε παρά να είναι πειρακτικό με τον τρόπο που η Μίκα ξέρει να «τσιμπάει» με το λόγο της χωρίς να «πονάει» τον συνομιλητή της. Η συνέχεια της γνωριμίας μας ήταν μία εκπαίδευση στο ήθος, την ανιδιοτέλεια και την επιστημονικότητα που δεν μπόρεσα να την κατανοήσω πλήρως παρά μερικά χρόνια αργότερα, όταν η Μίκα για λίγο αποσύρθηκε αλλά ποτέ δεν εγκατέλειψε την ΕΕΕΣ. Στην επάνοδό της στο διοικητικό συμβούλιο, όπου εκείνη είναι το μέλος και εγώ έχω την τιμή (και την απέραντη αγωνία) να είμαι στη θέση του προέδρου, στη θέση της δηλαδή, η εκπαίδευσή μου συνεχίζεται. Τελευταία μαθαίνω ότι δεν χρειάζεται να έχεις επίσημες θέσεις για να ηγείσαι, ούτε μπορείς να πεις στο πνεύμα σου να σταματήσει να ανησυχεί και να ερευνά όσα γενέθλια και αν έχεις γιορτάσει. Μαθαίνω ότι η γνώση είναι εσωτερική ανάγκη και όχι επαγγελματική δραστηριότητα, η εκπαίδευση των νεώτερων είναι υποχρέωση και όχι ναρκισσιστική ικανοποίηση, η επιστημονική έρευνα είναι το οξυγόνο του πνεύματος και όχι ενίσχυση του βιογραφικού σημειώματος. Τέλος, μαθαίνω ότι η αμφισβήτηση από τους νεώτερους είναι η απόδειξη που ο εκπαιδευτής χρειάζεται για να σιγουρευτεί ότι έκανε καλά τη δουλειά του και δεν είναι αναιδεια και αγνωμοσύνη. Και ίσως το παρόν κείμενο είναι ένα ακόμα τμήμα της εκπαίδευσής μου. Το σημείο εκείνο από το οποίο κανείς με σεβασμό και αγάπη απευθύνεται στην καθηγήτρια, την επιστήμονα, τον άνθρωπο Μίκα Φατούρου και λέει: «Ευχαριστώ».

Χαιρετισμός από μια παλιά σπουδάστρια

Μαρία Ζαφειροπούλου

Τα συναισθήματά μου για τη σημερινή εκδήλωση είναι ανάμικτα. Από τη μια, είναι η χαρά που νιώθω για τη θαυμάσια αυτή γιορτή. Κι από την άλλη, η απογοήτευση που δεν μπορώ να είμαι κι εγώ μαζί σας. Να πω δια ζώσης αυτά που πάντα ήθελα να πω για τη δασκάλα μου. Να τα μοιραστώ, να θυμηθώ και να θυμίσω. Και η απάντηση είναι απλή:

Τη Φατούρου, -έτσι την ξέραμε κι έτσι αναφερόμασταν σ' αυτήν ως φοιτητές- τη φέρω μέσα μου, ένα κομμάτι μου έχει ανεξίτηλα τυπωμένο το πέρασμά της από τη ζωή μου. Άρα, μπορεί εγώ να μη βρίσκομαι μαζί σας, αλλά εκείνη είναι και μαζί μου... Κι αυτό μειώνει την απόσταση.

Ανήκω στη γενιά εκείνη των «μαθητών» που θεωρούσαν -σχεδόν εξ ορισμού- τους δασκάλους τους ως σημαντικούς άλλους. Με όλη, βέβαια, τη σημασία του όρου. Όχι συμβατικά, όπως έχει καταλήξει να είναι σήμερα. Από αυτούς τους σημαντικούς άλλους, κάποιοι άξιζαν κάτι παραπάνω από σεβασμό. Ήταν αυτοί που μας ενέπνεαν, που μας έδιναν τροφή για όραμα. Ήταν αυτοί που -χωρίς να το επιδιώκουν- μας οδηγούσαν παραπάνω κι ακόμα παραπάνω. Ήταν αυτοί που άφησαν κάτι ανεξίτηλο μέσα μας να συνεχίζει να μας εμπνέει και να μας καθοδηγεί. Η Μίκα ήταν για μένα μια από αυτούς. Μια από τους λίγους, ομολογουμένως. Μια από τους ξεχωριστούς.

**Χαιρετισμός από μια παλιά σπουδάστρια:
Η δασκάλα μου Μίκα Χαρίτου**

Μαρία Τόπα

Όταν μπήκα στην αίθουσα, μου ζητήθηκε να δηλώσω όνομα και ιδιότητα. Μαρία Τόπα, τους είπα.

— Ιδιότητα...;

— Θα βάλετε παιδί της Μίκας. Ο κύριος με κοίταξε περίεργα. Επέμεινα και έτσι καταχωρήθηκα.

Είμαι λοιπόν και εγώ ένα από τα πολλά παιδιά της Μίκας, όπως φαντάζομαι πολλοί και πολλές από εδώ μέσα. Θεωρώ και λέω ότι είναι η πνευματική μου μαμά (αυτό επέμενε να το διαχωρίσω η μητέρα μου). Άκουσα με πολύ ενδιαφέρον τα όσα ειπώθηκαν για τη Μίκα. Είναι πολύ όμορφα εδώ μέσα, ζεστά. Δεν είναι τυχαίο που όλοι λέμε Μίκα και όχι κ. Φατούρου. Αυτό γίνεται διότι όλοι εκτιμούμε τη συγκεκριμένη γυναίκα και ως επιστήμονα αλλά

και ως άνθρωπο. Όλοι μιλήσατε για τη Μίκα με τα καλύτερα λόγια ως επιστήμονα και ως συνάδελφο. Εγώ θέλω να μιλήσω για τη Μίκα ως δασκάλα, γιατί για μένα η Μίκα ήταν και είναι η δασκάλα μου. Η έννοια «δασκάλα» είναι πολύ σημαντική έννοια. Για μένα αυτή είναι πιο σημαντική έννοια από αυτή του επιστήμονα. Ο καλός δάσκαλος πέρα από το ότι σου μαθαίνει γράμματα, σου μεταβιβάζει μια στάση ζωής και, το καλύτερο; θέλει να σε βλέπει να προκόβεις, σε καμαρώνει, σε βοηθά να πηγαίνεις ψηλά.

Γνώρισα τη Μίκα στα 18 μου, με την είσοδό μου στη σχολή ψυχολογίας στο Αριστοτέλειο. Μπήκα κατά λάθος στην αίθουσα που έκανε μάθημα το β' έτος. «Θεωρίες προσωπικότητας 2», Διδάσκουσα Μίκα Χαρίτου - Φατούρου. Όλοι περίμεναν να έρθεις Μίκα. Είχες αργήσει. Και ξαφνικά βγαίνεις με τα χέρια ψηλά κάνοντας μια γκριμάτσα τρομακτική. Γελάσαμε αλλά και ξαφνιαστήκαμε. «Γιατί οι άνθρωποι έλκονται από τα έργα θρίλερ;», έτσι άρχισες το μάθημα. Βγήκα έξω και είπα στους γονείς μου, που με συνόδεψαν την πρώτη μέρα στη σχολή: «μπήκα στη σωστή σχολή!». Από κει και πέρα, σε έβλεπα συχνά, μου έδινες μεταφράσεις, εργασίες και κάθε φορά ήσουν διαθέσιμη να με ακούσεις, να με ρωτήσεις και εσύ... τη γνώμη μου.

Είμαι εδώ για να σε ευχαριστήσω γιατί μου έμαθες:

- να αγαπάω τη δουλειά μου
- να σέβομαι τους συναδέλφους μου
- να σέβομαι τους πελάτες μου
- να σκέφτομαι καινούρια πράγματα πάνω στην επιστήμη μου
- να έχω ιδέες
- να μη φοβάμαι να δοκιμάζω καινούριες ιδέες
- να έχω εμπιστοσύνη στον εαυτό μου
- να σέβομαι τους δασκάλους μου
- να παλεύω για την ισότητα

Δεν σου κρύβω πως πολλές φορές, όταν βρίσκομαι σε αδιέξοδο, σκέφτομαι τι θα έκανες εσύ στη θέση μου. Και έτσι απλά, βρίσκω την απάντηση. Όπως απλά μου τα λες πάντα. Χωρίς περιτυλίγματα, απλά και σίγουρα. Ο Νίτσε υποστηρίζει σε ένα βιβλίο του πως ο φιλόσοφος είναι ένας άνθρωπος που μέσα στο χάος καταφέρνει να βλέπει τα πράγματα απλά. Αυτό κάνεις εσύ για μένα. Και έκανες και ένα άλλο μαγικό και πραγματικά θέλω να μου πεις πώς το καταφέρνεις. Πώς τόσα χρόνια που με στηρίζεις, με σπουδάζεις, με συμβουλεύεις, με έκανες να αποδεχτώ τον εαυτό μου, και εγώ, αντί να το συνεχίσω, τώρα θέλω να αλλάξω και να σου μοιάσω; Σε ευχαριστώ που είμαι μαθήτριά σου. Είναι τιμή μου!

Σε αγαπώ πολύ.

A.2 Η προσωπικότητα και το έργο της Μίκας Χαρίτου - Φατούρου μέσα από προσωπικές εμπειρίες

**Από το Πανεπιστήμιο στην Ελληνική Εταιρεία Έρευνας
της Συμπεριφοράς**

Ντιάνα Χαρίλα

Ήταν ένα χρόνο περίπου πριν, όταν σε μια από τις επισκέψεις μου στο σπίτι της Μίκας, τυχαία είδα σε ένα τοίχο τις διακρίσεις της ως γυναίκας επιστήμονα, το 2010, από το Διεθνές Βιογραφικό Κέντρο του Cambridge και το αντίστοιχο της Αμερικής για τη συνεισφορά της στην Ψυχολογία και την Ψυχοθεραπεία.

«Τι είναι αυτό Μίκα;», τη ρώτησα, «Α, με ανακήρυξαν γυναίκα επιστήμονα από το Cambridge, κυρίως λόγω του έργου μου για τους βασανιστές», μου είπε. «Καλά, γιατί δεν μου το έχεις πει τόσο καιρό;», τη ρώτησα, «αυτό είναι πάρα πολύ σημαντικό». «Ε, κάποια στιγμή θα στο έλεγα, να που το είδες τώρα», μου απάντησε με το γνωστό της ύφος η Μίκα.

Δεν το είχε πει σε κανέναν. Ερχόταν στις συναντήσεις του Κλάδου Κλινικής Ψυχολογίας και Ψυχολογίας της Υγείας της ΕΛ.Ψ.Ε., αλλά ποτέ δεν μας μίλησε για τη σημαντικότητα αυτή διάκριση. Αλλά αυτό είναι η Μίκα. Ένας άνθρωπος χαμηλών τόνων που δεν προβάλλει τον εαυτό της, δεν διατυμπανίζει το έργο της. Κι αν είναι τόσο σπουδαίο. Το ίδιο θυμάμαι έκανε, όταν την είχα καθηγήτρια στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Κλινικής Ψυχολογίας στο Παν/μιο Θεσ/νίκης, τότε που είχε ήδη ολοκληρώσει την έρευνά της για τους βασανιστές. Μας εξηγούσε για το πώς φτιάχνεται ο βασανιστής μέσα από συγκεκριμένες μεθόδους, καταργώντας τους όποιους μύθους κουβαλούσαμε στο μυαλό μας περί ενός ψυχοπαθολογικού προφίλ του βασανιστή που εκτονώνεται στο βασανισμό ανθρώπων -ποτέ όμως δεν πρόβαλε την κορυφαία έρευνά της που από τότε είχε πάρει διεθνείς διαστάσεις.

Πάνω στη δική της θεωρία βασίστηκαν αργότερα οι μελέτες της για τους βασανιστές-δολοφόνους στη Λατινική Αμερική και το Abu Graib σε συνεργασία με τους Huggins & Zimbardo. Ακολούθησε το αντίστοιχο βιβλίο τους, το οποίο πήρε διεθνείς διακρίσεις και βραβεύθηκε ως το καλύτερο βιβλίο, το 2003. Και πολύ αργότερα, όταν πια συνεργαζόμασταν στο Δ.Σ. της Ελληνικής Εταιρείας Έρευνας της Συμπεριφοράς, αρχές του 2000, η Μίκα πάλι δεν πρόβαλε τη διάκρισή της από το Βιογραφικό Κέντρο του Cambridge ως Διεθνούς Προσωπικότητας για το έτος 2001, ακριβώς λόγω αυτής της πρωτο-

πόρας θεωρίας για τους βασανιστές. Αλλά ούτε και το βραβείο της, το 2002, για τη συνεισφορά της στην Πολιτική Ψυχολογία, ή το 2009, όταν το Αμερικανικό Βιογραφικό Ινστιτούτο την κατέταξε στα σπουδαία μυαλά του 21ου αιώνα, δεν θεώρησε σημαντικό να μας το ανακοινώσει

Σε μια εποχή που το ασήμαντο ανακηρύσσεται σε σημαίνον, αυτή η χαμηλών τόνων στάση όπου ο λόγος υποχωρεί μπρος στο έργο, ίσως να είναι ένα από τα γνωρίσματα που διακρίνουν τους αξιόλογους και ξεχωριστούς ανθρώπους όπως είναι η Μίκα Χαρίτου - Φατούρου.

Με αφορμή τη σημερινή μου ομιλία, ήλθαν στο μυαλό μου πολλές στιγμές που έζησα με τη Μίκα από την περίοδο 1987-1990, που ήμουν μεταπτυχιακή της φοιτήτρια, έως σήμερα που συνεργαζόμαστε στην Ελληνική Εταιρεία Έρευνας της Συμπεριφοράς.

Η Μίκα είναι η πρώτη που ίδρυσε και διηύθυνε μεταπτυχιακό πρόγραμμα κλινικής Ψυχολογίας στην Ελλάδα, στο Παν/μιο Θεσ/νίκης. Ήταν η ψυχή του Μεταπτυχιακού. Ως καθηγήτρια, ήταν ο άνθρωπος που στεκόταν κοντά μας σε κάθε μας απορία, ακούραστη κυριολεκτικά στη διδασκαλία. Το μάθημα μαζί της στο παλιό κτήριο της Φιλοσοφικής Σχολής, ήταν ένα ταξίδι όπου η θεωρία και τα αμέτρητα κλινικά παραδείγματα εναλλάσσονταν κάνοντας αυτό το ταξίδι συναρπαστικό. Η γνώση δεν ήταν στείρα θεωρητική κι αυτό οφειλόταν στην πλούσια κλινική εμπειρία που είχε και μας μετέφερε η Μίκα. Ήταν πάντα απλή, φιλική αλλά με όρια. Ήταν εκείνη που στο β' έτος έσπασε τον πληθυντικό και μας ζήτησε να της μιλάμε στον ενικό. Ήταν τόσο ασφαλής γιατί γνώριζε πως ο σεβασμός και η εκτίμηση περνάνε από άλλους δρόμους, πολύ πιο ουσιαστικούς. Γι' αυτό κι εγώ αναφέρομαι σ' εκείνη ως Μίκα. Ως επόπτρια στις κλινικές περιπτώσεις που αναλαμβάναμε, στο πλαίσιο της πρακτικής μας άσκησης, μας ενέπνευσε το σεβασμό για τον θεραπευόμενο, μας έμαθε να συνδέουμε τη θεωρία με την πράξη, μας επέτρεψε με έναν τέτοιο τρόπο που να μην φοβόμαστε το λάθος, να τολμάμε να δοκιμάζουμε το καινούργιο στην κλινική πράξη με την ασφάλεια της ομάδας εποπτείας. Πολύ σημαντικό αυτό για έναν νέο θεραπευτή... Η Μίκα είναι πάντα ανοικτή στο καινούργιο, πρωτοπόρος στην υιοθέτηση καινοτόμων δράσεων και νέων θεραπευτικών προσεγγίσεων στο πλαίσιο της γνωσιακής - συμπεριφοριστικής θεραπείας, και όχι μόνο. Η χρήση των νοερών εικόνων στην ψυχοθεραπεία και τη συμβουλευτική γυναικών είναι μερικά από τα εκπαιδευτικά προγράμματα που έχει προτείνει και λειτουργούν στην Ελληνική Εταιρεία Έρευνας της Συμπεριφοράς.

Ευαισθητοποιημένη σε θέματα ισότητας των δύο φύλων, η Μίκα είναι η πρώτη ψυχολόγος που έκανε εκπαίδευση συμβούλων ψυχολόγων στη συμβουλευτική Γυναικών στην Ελλάδα και έχει δημιουργήσει τον Οδηγό Συμβούλων Γυναικών για Θέματα Ισότητας. Αλλά και η ίδια η συμβουλευτική

γυναικών αποτελεί μια ριζοσπαστική πρόταση στην αντιμετώπιση πολλών από τα ψυχολογικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες μέσα από την οπτική του φύλου.

Επίσης, ως μέλος της Ελληνικής Εταιρείας της Συμβουλευτικής εισήγαγε τον θεσμό των Συμβούλων χωρίς Σύνορα με πρώτη παρέμβαση στους πυρόπληκτους στο Νομό Ηλείας -έναν θεσμό που υιοθετήθηκε στη συνέχεια και από την Ευρωπαϊκή Εταιρεία Συμβουλευτικής και ο οποίος συνεχίζει να λειτουργεί. Ακόμα μία πρότασή της που αποδέχθηκε και εφάρμοσε η Διεθνής Κοινότητα. Τα τελευταία χρόνια συνεργαζόμαστε αρκετά με τη Μίκα στην Ελληνική Εταιρεία Έρευνας της Συμπεριφοράς, όπου διετέλεσε Πρόεδρος από το 1997-2008, αλλά και τώρα ως μέλος στο Δ.Σ. Η Μίκα πραγματικά έδωσε πνοή στην Εταιρεία, την ενεργοποίησε με εκπαιδευτικά προγράμματα και σεμινάρια. Οι πιο πρόσφατες καινοτόμες δράσεις της είναι τα σχολεία συνεργατικής μάθησης, για τα οποία θα μιλήσει η κ. Καπετάνου, καθώς και οι υποστηρικτικές ομάδες ανέργων που πρόκειται να ξεκινήσουν στην Εταιρεία. Γνωρίζοντας ότι μετέφερα μόνο μερικές από τις δράσεις και τις διακρίσεις της Μίκας, φοβάμαι πως δεν μπορώ να μεταφέρω επαρκώς τον άνθρωπο Μίκα: Απλή, μακριά από κάθε είδους βεντετισμούς, δοτική, υποστηρικτική στους νέους συναδέλφους, αυθόρμητη και ενθουσιώδης, δραστήρια και ενεργητική. Κυρίως όμως αυτό που θεωρώ ότι χαρακτηρίζει τη Μίκα περισσότερο είναι η ανάγκη της για τη διαρκή αλλαγή, τη μετεξέλιξη στο χώρο της ψυχολογίας και ψυχοθεραπείας, κι ευτυχώς, γιατί έτσι μας προτείνει διαρκώς νέα πράγματα, μας πάει ένα βήμα μπροστά, κάτι που θα θέλαμε να μπορούσαμε να το κάνουμε κι εμείς.

Τελειώνω μ' ένα ποίημα του Μπέρτολντ Μπρεχτ, το οποίο της το αφιερώνω:

Σύμφωνοι, ότι όλα θ' αλλάξουν
 Ο κόσμος και η ανθρωπότητα
 Και προπάντων η αταξία των
 Ανθρώπινων τάξεων, γιατί υπάρχουν δύο ειδών:
 Εκμετάλλευση και άγνοια...
 Κι όταν θάχετε καλύτερψει τον κόσμο,
 Να συνεχίσετε να καλύτερεύετε τον κόσμο,
 Προχωρήστε κι αφήστε τον!...
 Κι αν καλύτερεύοντας τον κόσμο,
 Συμπληρώσατε την αλήθεια, λοιπόν,
 Συμπληρώστε κι άλλο την συμπληρωμένη αλήθεια.
 Προχωρήστε κι αφήστε την!...
 Κι αν συμπληρώνοντας την αλήθεια,

Αλλάξατε την ανθρωπότητα, λοιπόν,
Αλλάξτε κι άλλο την αλλαγμένη ανθρωπότητα.
Προχωρήστε κι αφήστε την!...

Μίκα, σ' ευχαριστούμε για όσα μας έχεις προσφέρει και συνεχίζεις να μας προσφέρεις, και γιατί μπορούμε να σε λέμε Μίκα.

Μίκα Χαρίτου - Φατούρου:
Η Μελίνα της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης

Ευαγγελία Καπετάνου

Καλοκαίρι του 2007. Δέχομαι ένα τηλεφώνημα στο σπίτι μου από τον Ομότιμο Καθηγητή του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, κ. Θανάση Βακαλιό. Τον κ. Βακαλιό τον γνωρίζω και τον θαυμάζω για το έργο του από την υπέροχη εκείνη εποχή των Πολυκλαδικών, τότε που συνεργαστήκαμε και συνδιαμορφώσαμε, ο καθένας από το δικό του μετερίζι, εκείνο τον μοναδικό τύπο σχολείου, το Ενιαίο Πολυκλαδικό Λύκειο (Ε.Π.Λ.).

Ο κ. Βακαλιός μου μιλάει για την κ. Μίκα Χαρίτου - Φατούρου και για τη συνεργασία του μαζί της στο πλαίσιο ενός προγράμματος για τα Σχολεία Πρόληψης. Το πρόγραμμα θα στηριχτεί στις αρχές της «Νέας Αγωγής» όπως υλοποιούνταν με το «Σχολείο Εργασίας» και όπως εφαρμόστηκαν από τους Παιδαγωγούς Μίλτο Κουντουρά, Celestine Freinet και Anton Makarenko.

Και με θυμήθηκε ο κ. Βακαλιός, γιατί, το 1994, ύστερα από δική μου εισήγηση και με ομόφωνη απόφαση του Σχολικού Συμβουλίου και όλων των ενδιαμέσων μεταξύ Σχολείου και Υπουργείου Επιτροπών και Συμβουλίων, το σχολείο, το οποίο τότε διπύθυνα, σε πανελλήνια πρώτη, απέκτησε επωνυμία και μετονομάστηκε από Ε.Π.Λ. Νέας Φιλαδέλφειας σε Ε.Π.Λ. Νέας Φιλαδέλφειας - Μίλτος Κουντουράς. Άρα γνωρίζω την παιδαγωγική μέθοδο του Μίλτου Κουντουρά και επομένως θα μπορώ να βοηθήσω, ως εκπαιδευτικός της πράξης, στην υπό σύσταση ομάδα για την υλοποίηση του προγράμματος των Σχολείων Πρόληψης.

Έτσι, ένα απόγευμα βρισκόμαστε με τον κ. Βακαλιό στο σπίτι της κ. Μίκας Χαρίτου - Φατούρου στο Κολωνάκι, για μια πρώτη συνάντηση γνωριμίας.

Πάντα με τους Πανεπιστημιακούς νιώθω, κατά την πρώτη, τουλάχιστον, συνάντηση, ένα εφηβικό (παρά την ηλικία μου!) τρακ, γιατί, ως Χημικός είμαι απόφοιτος του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (!), με ό,τι αυτό συνεπάγεται.

Η κ. Φατούρου με υποδέχεται μ' ένα πλατύ, ζωογόνο χαμόγελο και, όταν

καθόμαστε για να συζητήσουμε, ανακαλύπτω ότι δίπλα της κρέμεται, μεταξύ άλλων, και μία φωτογραφία της Μελίνας Μερκούρη. Μία φωτογραφία που, δεν πίστευα στα μάτια μου, ήταν κρεμασμένη σ' ένα καρφί καρφωμένο στο πλαϊνό μιας βιβλιοθήκης - έπιπλο! Μένω άφωνη! Το μυαλό μου όμως δουλεύει: Ποια σχέση να έχει η Μίκα με τη Μελίνα; Και τι αντισυμβατικός τρόπος ανάρτησης της φωτογραφίας είναι αυτός! Να μη λυπάται το έπιπλο και να το πληγώνει για χάρη της Μελίνας! Το θέμα δεν τόλμησα να το συζητήσω τότε, αλλά αποφάσισα να το ερευνήσω, παίρνοντας συνέντευξη από τη συνάδελφο και φίλη μου κ. Αλέκα Ιορδανίδου.

Η Αλέκα Ιορδανίδου ανήκει στους πρώτους επίσημους φοιτητές του Τμήματος Ψυχολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, το οποίο λειτούργησε για πρώτη φορά, ως ιδιαίτερο Τμήμα της Φιλοσοφικής Σχολής, το ακαδημαϊκό έτος 1973-1974. Είχε τη Μίκα Φατούρου στο τέταρτο έτος των σπουδών της (1974-1975) και διδάχθηκε από αυτήν το μάθημα της Κλινικής Ψυχολογίας, το οποίο πρώτη η Μίκα εισήγαγε και δίδαξε στο Τμήμα. Την επηρέασε σε τέτοιο βαθμό που, αν συνέχιζε τις σπουδές της σε μεταπτυχιακό επίπεδο, είχε αποφασίσει, λόγω Μίκας, να γίνει Κλινική Ψυχολόγος!

Και η φίλη μου Αλέκα πρόσθεσε, επί λέξει: «Η Μίκα εξέπεμπε φοβερή δυναμικότητα. Ήταν άσκιαχη και μέσα σε όλα. Έπεφτε με τα μούτρα και στα δύσκολα, μαχητικό άτομο. Ήξερε τις δυνατότητές της και πάταγε γερά. Μου θυμίζει τη Μελίνα».

Κι όταν τη ρώτησα: «Αλέκα, όταν εσύ είχες καθηγήτρια τη Μίκα, στις αρχές της δεκαετίας του 1970, η Μελίνα δεν ήταν στην Ελλάδα. Πότε τις συνέδεσες αυτές τις δύο γυναίκες;»

Η Αλέκα μου απάντησε: «Τη Μίκα τη συνέδεσα με τη Μελίνα πολύ αργότερα. Μετά τη μεταπολίτευση και ιδιαίτερα μετά το 1981, όταν η Μελίνα έγινε Υπουργός. Τότε. Ο ελεύθερος τρόπος με τον οποίο κινείτο και συμπεριφερόταν η Μελίνα, η μαχητικότητά της, το γέλιο της, το χιούμορ της, όλα μου θύμιζαν τη Μίκα».

Από το καλοκαίρι του 2007 μέχρι σήμερα έχω την τιμή να συνεργάζομαι με τη Μίκα για την υλοποίηση του προγράμματος Σχολεία Συνεργατικής Μάθησης και Πρόληψης. Κι έχοντας, πλέον, προσωπική γνώμη για την προσωπικότητα, το έργο και τη διεθνή ακτινοβολία της, προσυπογράφω τον χαρακτηρισμό της Μίκας Χαρίτου - Φατούρου ως Μελίνας της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης.

Μου αρέσει πολύ που, συχνά, στις συναντήσεις μας με τους συντελεστές του προγράμματος, η Μίκα επαναλαμβάνει: «I have a dream...». Και αμέσως μετά, σχεδόν συνωμοτικά, ρωτάει: «Ποιος το έχει πει αυτό;». Συνήθως κάποιος από το ακροατήριο απαντά: «Ο Μάρτιν Λούθερ Κινγκ», κι η Μίκα συνεχίζει:

«Έτσι κι εγώ έχω ένα όνειρο: την αναβίωση, στο σχολείο, των κοινοτικών αξιών όπως η αλληλεγγύη, η συλλογικότητα και η συντροφικότητα για να φτιάξουμε μια νέα γενιά Ελλήνων!».

Ο Μίλτος Κουντουράς σε μια δημοσιευμένη ομιλία του για τον ποιητή Γρυπάρη, που είναι αφιερωμένη στους Διδασκάλους, έχει γράψει:

«Ανερευνώντας των εκλεκτών μας την ψυχή, απλώνουμε στο φως και τη δική μας. Αναζητώντας το θάμα στους μεγάλους, ομολογούμε τις αγάπες και τα ιδανικά που κυνηγάμε».

Κι η Μίκα ομολογεί κι αυτή τις αγάπες και τα ιδανικά που κυνηγάει: Μάρτιν Λούθερ Κινγκ, Μελίνα...

Τη Μελίνα η Μίκα τη γνώριζε και τη θαύμαζε πολύ.

Το 1995 συμμετείχε στην αξιολόγηση της πειραματικής εφαρμογής του Εθνικού Εκπαιδευτικού Προγράμματος ΜΕΛΙΝΑ, που έκανε το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. Επίσης υπήρξε Μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του Ιδρύματος «Μελίνα Μερκούρη» και Μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου «Οι Φίλοι του Ιδρύματος Μελίνα Μερκούρη», στη Θεσσαλονίκη. Το Πρόγραμμα των Σχολείων Συνεργατικής Μάθησης και Πρόληψης, στην αρχική μορφή του, πρότεινε για την ανασύσταση της σχολικής κοινότητας και τη χρησιμοποίηση του Προγράμματος ΜΕΛΙΝΑ, ιδιαίτερα για τα σχολεία της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Το Πρόγραμμα ΜΕΛΙΝΑ, που ξεκίνησε το 1994 ως ιδέα της Μελίνας Μερκούρη, έχει στόχο την αναβάθμιση του ρόλου των Τεχνών και του Πολιτισμού στην εκπαιδευτική διαδικασία. Δυστυχώς, το Μάρτιο του 2004, πάγωσε η χρηματοδότηση του προγράμματος και κατά συνέπεια και η εφαρμογή του. Ειδικά σήμερα, το πρόγραμμα ΜΕΛΙΝΑ θα ήταν απαραίτητο όσο ποτέ στην ελληνική εκπαίδευση, γιατί η Τέχνη αποτελεί μοναδική διέξοδο της ανθρωπότητας σε περιόδους πολιτισμικής παρακμής, σαν την περίοδο που βιώνουμε σήμερα.

Παρακολουθώντας την πορεία στον χρόνο του Προγράμματος Σχολεία Συνεργατικής Μάθησης και Πρόληψης, από το 2007 μέχρι σήμερα, είναι σαν να παρακολουθούμε ένα ντοκιμαντέρ με τίτλο:

«Η Μίκα Χαρίτου - Φατούρου συνεχίζει τον αγώνα μέχρι την τελική νίκη!».

Το έτος 2007 το Πρόγραμμα, σε πρώτη διατύπωση, έχει στόχο την εκπαίδευση Στελεχών Πρόληψης Ψυχοκοινωνικών Προβλημάτων στα Σχολεία (Ναρκωτικά, βία, παραβατική συμπεριφορά, κατάθλιψη, εφηβική Αυτοκτονικότητα) και είναι προϊόν συνεργασίας του Τμήματος Ψυχολογίας του ΑΠΘ και της Ελληνικής Εταιρείας Έρευνας της Συμπεριφοράς (ΕΕΕΣ). Υπεύθυνοι του Προγράμματος είναι οι: Φοίβος Ζαφειρίδης, Αναπληρωτής Καθηγητής στο Τμήμα Ψυχολογίας του ΑΠΘ και Μίκα Χαρίτου - Φατούρου, Ομότιμη καθηγήτρια Ψυχολογίας του ΑΠΘ και Πρόεδρος της ΕΕΕΣ.

Το Πρόγραμμα υποβάλλεται στο Υπουργείο Παιδείας για έγκριση κι εφαρμογή. Αλλά ενώ το Πρόγραμμα προβλέπει αλλαγή του τρόπου διδασκαλίας των μαθημάτων, κρατώντας την ίδια διδακτέα ύλη, και ανασύσταση της σχολικής κοινότητας, με τη συνεργασία γονέων, μαθητών και εκπαιδευτικών (ακολουθώντας κατά ένα μέρος το πρότυπο του Μίλτου Κουντουρά και για τα μικρά παιδιά το πρόγραμμα ΜΕΛΙΝΑ), το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, τον Απρίλιο του 2008, αποδέχεται μόνον τη διεξαγωγή έρευνας. Και μάλιστα, στο σχετικό έγγραφό του τονίζει: «με την προϋπόθεση ο χρόνος απασχόλησης των μαθητών για τη συμπλήρωση των Ερωτηματολογίων να είναι δύο (2) διδακτικές ώρες, δίχως η έρευνα αυτή να αφορά οποιαδήποτε αλλαγή ή παρέμβαση στο υπάρχον παιδαγωγικό πλαίσιο και στην όλη διδακτική πράξη των τριών Δημοτικών Σχολείων της Κέρκυρας στα οποία θα πραγματοποιηθεί».

Αυτό κατάλαβαν οι αρμόδιοι! Η έρευνα στα σχολεία της Κέρκυρας, όπως την ήθελε το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, δεν έγινε, βέβαια, ποτέ!

Η Μίκα δεν πτοείται από την έμμεση απόρριψη του Προγράμματος από το Υπουργείο Παιδείας της Ελλάδας και, τον Σεπτέμβριο του 2008, στέλνει το Πρόγραμμα στον Υπουργό Παιδείας και Πολιτισμού της Κύπρου κ. Ανδρέα Δημητρίου, που υπήρξε στο παρελθόν φοιτητής της, αναζητώντας συνεργάτες και χρηματοδότηση. Αυτή τη φορά το Πρόγραμμα προβλέπει και τη μετάβαση στη Lille της Γαλλίας εκπαιδευτικών της Κύπρου προκειμένου να μετεκπαιδευτούν στη μεθοδολογία του Celestine Freinet. Από το 2008 μέχρι το 2010, το Πρόγραμμα βρίσκεται σε διαδικασίες ζύμωσης και ωρίμανσης, έχει αφεθεί αλλά δεν έχει εγκαταλειφθεί. Το Μάρτιο του 2010, οι Πανεπιστημιακοί, Μίκα Χαρίτου - Φατούρου, Φοίβος Ζαφειρίδης, Θανάσης Βακαλιός και άλλα μέλη της Επιστημονικής Επιτροπής, επανερχόμεστε με μια Διμερίδα στο Δήμο Βύρωνα με θέμα: «Τα Σχολεία Πρόληψης κατά της επιθετικότητας προς τα έσω (ναρκωτικά) και προς τα έξω (συμμαθητές)». Η διμερίδα απευθύνεται σε εκπαιδευτικούς, ψυχολόγους, γονείς και παιδιά και αποτελεί το νέο ξεκίνημα του αγώνα για την εφαρμογή του Προγράμματος στα σχολεία.

Η Μίκα στέλνει και πάλι τον πλήρη φάκελο του Προγράμματος στο Υπουργείο Παιδείας προς έγκριση. Αλληλογραφεί με τους αρμόδιους, δίνει διευκρινίσεις και απαντά σε ερωτήματα.

Και ενώ η ίδια τους έχει πει ξεκάθαρα, στο κείμενο που έχει καταθέσει, ότι το Πρόγραμμα είναι πολύ κοντά στην Τρίτη γενιά των προγραμμάτων Πρόληψης, τα οποία στοχεύουν, μέσω της συλλογικότητας και συνεκτικότητας της σχολικής κοινότητας, στη μείωση της βίας και της ζήτησης των ναρκωτικών, εκείνοι τη ρωτούν για «τον χρόνο απασχόλησης των μαθητών!» Με ιώβεια υπομονή τους απαντά: «Το πρόγραμμα θα εφαρμόζεται μέσα στο κλασικό

ωρολόγιο πρόγραμμα των μαθητών. Οι μαθητές θα διδάσκονται την ύλη που ορίζεται από το αναλυτικό πρόγραμμα μέσα από ομαδοκεντρικές μορφές διδασκαλίας, δηλαδή διδασκαλίες που ενεργοποιούνται μέσα από την οργανωμένη μικρο-ομάδα. Η τάξη θα είναι χωρισμένη σε ομάδες 3-5 μαθητών που θα συνεργάζονται, αλλά και όλη η τάξη θα αποτελεί μία ομάδα. Αυτό έχει σαν στόχο την αναβίωση των κοινωνικών αξιών (συλλογικότητα, συντροφικότητα, αλληλεγγύη και ισοτιμία) στο επίπεδο της τάξης. Όσον αφορά στη λειτουργία του σχολείου, το σχολείο θα αποτελεί και αυτό μία κοινότητα με ενεργή συμμετοχή και συνεργασία των παραγόντων που παίρνουν μέρος στην εκπαιδευτική διαδικασία (γονείς - μαθητές - εκπαιδευτικοί). Εφαρμόζονται επίσης Καλές Πρακτικές, όπως το συμβούλιο της τάξης, τεχνικές επικοινωνίας, ομαδικές δραστηριότητες. Όλα αυτά θα βοηθήσουν στην ανάπτυξη των μαθητών, αλλά και στην παρότρυνσή τους για μάθηση, δημιουργία και επικοινωνία».

Σήμερα, το εγκεκριμένο, (πάλι ως έρευνα (!)), από το Υπουργείο Παιδείας πιλοτικό Πρόγραμμα γίνεται υπό την αιγίδα του Τμήματος Ψυχολογίας του ΑΠΘ και σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο της Lille. Κατά τα σχολικά έτη 2010-2011 και 2011-2012, εφαρμόζεται με ιδιαίτερη επιτυχία στα σχολεία 1ο και 2ο Γυμνάσιο Μαρκόπουλου. Η συμβολή των εθελοντών εκπαιδευτικών και ψυχολόγων, που συμμετέχουν στο Πρόγραμμα, είναι ανεκτίμητη.

Επόμενος στόχος μας είναι η διοργάνωση, τον μήνα Μάιο 2012, μιας ημερίδας για όλα τα σχολεία, (Δημοτικά, Γυμνάσια, Λύκεια) του Δήμου, με σκοπό την ευαισθητοποίηση και κινητοποίηση εκπαιδευτικών, μαθητών, γονιών και Τοπικής Αυτοδιοίκησης, ώστε να επεκταθεί η εφαρμογή του Προγράμματος σε όλα τα σχολεία του Δήμου Μαρκόπουλου, από την επόμενη σχολική χρονιά.

Τέλος, σχετικά με τη χρηματοδότηση του Προγράμματος. Από την έναρξη της εφαρμογής του μέχρι σήμερα, όλες οι δαπάνες και για τις μετακινήσεις συνεργατών από το εσωτερικό και το εξωτερικό, έχουν χρηματοδοτηθεί, αποκλειστικά, από την κ. Μίκα Χαρίτου - Φατούρου!

Γυναίκα κιμπάρισσα: γενναιόδωρη, ειλικρινής και περήφανη! Γυναίκα που εμπνέει αλτρουισμό στους συνεργάτες της: όλοι όσοι συμμετέχουμε στο Πρόγραμμα προσφέρουμε τις υπηρεσίες μας εθελοντικά.

Για να έχει και οπτικό «άρωμα γυναίκας» η σημερινή ομιλία μου, πριν λίγες μέρες πήγα στο σπίτι της Μίκας για να διαλέξω φωτογραφίες της από ένα πελώριο, γεμάτο αναμνήσεις, κουτί. Εκεί ήταν που σε κάποια στιγμή τη ρώτησα: «Μίκα, τη γοητεία της φυσικής παρουσίας σου την έχεις κληρονομήσει από τους γονείς σου. Πες μου, σε παρακαλώ, την αυτοπεποίθηση που εξέπεμπε στους γύρω σου, από τα νιάτα σου, από πού την αντλούσες;» Κι η Μίκα, κοιτάζοντάς με, με τα στοχαστικά της μάτια, μού απάντησε: Από δύο

ανθρώπους, βασικά. Ο ένας ήταν ο πατέρας μου. Ήταν παιδίατρος και έζησε, μετά τις σπουδές του, για 6 μήνες στη Γαλλία. Εκεί έμαθε ότι για να εξετάσεις, ως γιατρός, ένα παιδάκι πρέπει πρώτα να γίνεις φίλος του. Αυτό έκανε και με μένα. Έγινε φίλος μου. Με επηρέασε πάρα πολύ ωραία και με βοηθούσε. Ήτανε πάντα κοντά μου, με συμβούλευε και ανεπαισθήτως με καθοδηγούσε. Ο δεύτερος άνθρωπος, που καλλιέργησε την αυτοπεποίθησή μου, ήταν ο Jonkheere, καθηγητής μου στο Πανεπιστήμιο του Λονδίνου. Αρκετές φορές μου είχε πει: «Αυτό που είπες τώρα είναι καλή ιδέα, γράφτην και φέρτην μου». Κι άλλες φορές μου έλεγε: «Έχεις καλές και πρωτότυπες ιδέες, γράφτες, γράφτες, γράφτες...».

Η Μίκα Χαρίτου - Φατούρου, από τότε μέχρι σήμερα, όλες τις καλές και πρωτότυπες ιδέες της τις γράφει και τις υπογράφει (!) υπηρετώντας με μυσταγωγική προσήλωση την Επιστήμη και την ...Ανθρωπιά!

A.3 Ομιλίες

Ψυχολογία:

Μια επινόηση στην υπηρεσία του κυρίαρχου συστήματος;

Κώστας Μπαϊρακτάρης

Για χρόνια ολόκληρα ήμασταν συγκάτοικοι με την κυρία Φατούρου στο ίδιο γραφείο, οπότε καταλαβαίνετε ότι ζούσαμε έναν διαρκή διάλογο, με αντιπαραθέσεις, με συμφωνίες, αλλά δημιουργικό.

Θα ήθελα να αναφερθώ σε ένα κομμάτι της πορείας της κυρίας Φατούρου που επηρέασε αρκετά σημαντικά και εμένα, που, αν και νεαρός, πίστευα όπως κι εκείνη ότι η Ψυχολογία, η επιστήμη της Ψυχολογίας, δεν είναι, όπως κάθε επιστήμη, μια ουδέτερη επιστήμη, αλλά ότι από τη φύση της είναι πολιτική, από τη φύση της υποτάσσεται ή επηρεάζεται από ιδεολογικά ρεύματα, τα οποία υπηρετούν οι εκάστοτε εκπρόσωποί της. Σε αυτό το πνεύμα θα μιλήσω λίγο για την εμπειρία μου σε κάτι που, κατά την άποψή μου, έχει αρκετά αγνοηθεί, όχι εξαφανιστεί, και δεν του έχει δοθεί η σημασία που θα έπρεπε να δοθεί ως προς τη χρησιμότητά του. Αναφέρομαι στην περίοδο εκείνη που έχει σχέση με την έρευνά της για τους βασανιστές.

Ταξιδεύαμε λοιπόν μαζί σε όλη την Ελλάδα και συναντούσαμε τους πρώην βασανιστές. Γεννιόταν ένα ερώτημα το οποίο, κατά την άποψή μου, είναι πάντοτε επίκαιρο, το ερώτημα της εξουσίας, της διάχυσης της εξουσίας και του τρόπου κατασκευής μηχανισμών πολιτικού και κοινωνικού ελέγχου, με το περιεχόμενο που προσδίδει, ως «μικροφυσική της εξουσίας», ο Μισέλ Φουκώ. Υπήρχε ένα δίλημμα και ορισμένες πλευρές της συζήτησης φαίνονταν αρχικά αντιφατικές. Το ζήτημα της ψυχολογικής διάστασης και το ζήτημα της πολιτικής διάστασης. Η παρουσίαση αυτού του διλήμματος ή η συζήτηση γύρω από αυτό το δίλημμα μπορεί να μας παραπλανήσει. Να μας οδηγήσει δηλαδή σε μονοδιάστατες σκέψεις ή επιλογές, που στην πραγματικότητα όμως δεν είναι.

Η ψυχολογικοποίηση, λοιπόν, και η αναζήτηση των ψυχολογικών παραγόντων στις πράξεις άσκησης βίας από τη μεριά των βασανιστών γινόταν σε ένα πλαίσιο και σε ένα υπόβαθρο το οποίο είχε καθαρά ιδεολογικά χαρακτηριστικά. Άρα δεν μπορούμε να δούμε τις ψυχολογικές διαστάσεις έξω από αυτά τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά. Κεντρικό σημείο των ιδεολογικών αυτών χαρακτηριστικών ήταν η υποταγή στην εξουσία. Επιμέρους χαρακτηριστικό της υποταγής στην εξουσία ήταν η διάχυση σε διάφορα επίπεδα της ιεραρχίας

των διαφόρων εξουσιών και οι επάλληλες ασκήσεις εξουσίας μέχρι να φτάσει κανείς στο τελικό θύμα που ήταν ο βασανιζόμενος. Δεν μπορούμε, κατά την άποψή μου, να δούμε πώς και με ποιον τρόπο ασκείται η εξουσία σε καταστάσεις όπου μια ιδεολογία προσπαθεί βίαια να κυριαρχήσει επάνω σε μια άλλη. Εδώ είναι το κομβικό σημείο γιατί δεν αναφερόμαστε σε ένα ζήτημα που άπτεται μόνον του ψυχολογικού. Εννοώ ότι η εκπαίδευση των βασανιστών και η άσκηση βίας συνδιαμορφώνεται, όπως ιστορικά μαρτυρείται, και από την εμπλοκή άλλων επιστημών: ιατρική, κοινωνιολογία, πολιτική.

Το ίδιο πρόβλημα, το ίδιο ερώτημα, το συνάντησα αργότερα στα Ψυχιατρεία κατά την άσκηση βίας στην Ψυχιατρική. Εδώ δεν έχουμε αναφορά στα εθνικά ιδεώδη ή την πολιτική ιδεολογία στην οποία στηρίζονταν αυτά τα εθνικά ιδεώδη. Έχουμε τη μετατροπή ή μεταβολή της άσκησης βίας, των βασανισμών και των βασανιστηρίων στους έγκλειστους των Ψυχιατρείων σε θεραπευτικό πρόταγμα ενάντια στο παράλογο, το μη λογικό, το μη κανονικό, μετατρέποντας τις πράξεις βίας σε θεραπευτικό μέτρο. Η συμμόρφωση στην ψυχιατρική εξουσία γίνεται με έναν έντεχνα κατασκευασμένο επιστημονικό λόγο. Το αποτέλεσμα είναι η μετατροπή της πράξης βίας σε θεραπευτική πρακτική.

Έτσι, λοιπόν, βλέπουμε ότι τα ζητήματα της άσκησης βίας και η εμπλοκή των διαφόρων επιστημών στην άσκηση βίας, είτε είναι η ψυχολογία είτε είναι η ψυχιατρική, ιστορικά και διαχρονικά συναντώνται σε διαφορετικές μορφές, σε διαφορετική ένταση, σε διαφορετικές περιόδους. Πρώτον, πιστεύω ότι τόσο η επιστήμη της ψυχολογίας όσο και η επιστήμη της ψυχιατρικής αποτελούν υποθετικές προσεγγίσεις. Δεν είναι απόλυτες και κατηγορηματικές αλήθειες. Δεύτερον, δεν είναι πολιτικά-ιδεολογικά ουδέτερες, και τρίτον, ανήκουν στον χώρο των ερμηνειών ή των ερμηνευτικών προσεγγίσεων άρα έχουν και μυθοπλαστικό χαρακτήρα. Το ότι προσπαθούν να μνηθούνε επιστημολογικά τις θετικές επιστήμες αποτελεί μία αφέλεια και ένα είδος πιθηκισμού. Δηλαδή επιχειρούν ανεπιτυχώς να συγκροτήσουν θεωρίες και πρακτικές που συνθέτουν ή εμπεριέχουν στη λογική τους τα βασικά χαρακτηριστικά μιας θετικιστικής σκέψης, π.χ. αιτιολογία, διάγνωση, θεραπεία και ούτω καθεξής. Αυτό σημαίνει ότι η ερμηνευτική αυτή προσέγγιση σχετίζεται σε αρκετά μεγάλο βαθμό με την προσωπικότητα του επιστήμονα και κατ' επέκταση με την ιδεολογία του ή τον πολιτικό του προσανατολισμό.

Τα χαρακτηριστικά αυτά αναδεικνύονται σήμερα ακόμα πιο έντονα διότι η περίοδος κρίσης του καπιταλιστικού συστήματος, την οποία διανύουμε, είναι μία περίοδος όπου επιστρατεύονται από το σύστημα επιστήμονες που διαδίδουν απόψεις οι οποίες συναντώνται σε έναν κοινό τόπο. Είναι ο τόπος της λεγόμενης εθνικής κατάθλιψης. Γίνεται προσπάθεια ψυχιατρικοποίησης των

κοινωνικών προβλημάτων, των αρνητικών επιπτώσεων της κρίσης, του ανθρώπινου πόνου, του συνανθρώπου που βρίσκεται σε κρίσιμη κατάσταση και βιώνει επώδυνα τη μετάβαση από μία βιώσιμη ή σχετικά καλή οικονομική κατάσταση σε μια κατάσταση όπου έχει να απαντήσει σε συσσωρευμένα οικονομικά προβλήματα με όλες τις συνέπειες που συνεπάγονται αυτά σε προσωπικό-οικογενειακό-κοινωνικό επίπεδο. Και μάλιστα καλείται να απαντήσει ως άτομο -γιατί μάθαμε να αντιμετωπίζουμε τα πράγματα ως άτομα και όχι ως συλλογικότητες. Αλληλέγγυα τώρα έρχονται επιστήμες όπως η Ψυχολογία και η Ψυχιατρική να επιτελέσουν το έργο της απόσπασης ή μετάθεσης μιας πραγματικής κατάστασης σε μια τεχνική κατασκευή, μιας πολυσύνθετης εμπειρίας σε ένα ατομικό πρόβλημα. Δηλαδή, έρχονται να μετατρέψουν τις επιπτώσεις π.χ. της ανεργίας σε κατάθλιψη, τον ανθρώπινο πόνο και τη στεναχώρια σε καταθλιπτικά συμπτώματα, και κατ' επέκταση να αναδείξουν έντεχνα μέσα από μια τέτοια προσέγγιση τις θεραπείες εκείνες που καλείται ο ψυχολόγος ή ο ψυχίατρος να ασκήσει επάνω στους ανέργους για να μειώσει, δέθεν, τις αρνητικές επιπτώσεις της ανεργίας.

Καταλαβαίνετε ότι μια τέτοια προσέγγιση, κατά την προσωπική άποψη, εμπεριέχει εκείνο το χαρακτηριστικό που θα υποστήριζα ότι περιγράφει την επιστήμη της ψυχολογίας σαν τέτοια, δηλαδή σαν μια υπηρέτρια, στην ουσία, του κυρίαρχου συστήματος, άρα σαν ένα εργαλείο το οποίο, στην ουσία, έρχεται να ελέγξει κι όχι να απελευθερώσει δυνάμεις του ανθρώπου. Στις κρίσιμες καταστάσεις τις οποίες ζούμε υπάρχει κίνδυνος για τους ψυχολόγους να πέσουν σε αυτήν την παγίδα και να δούνε-συναντήσουν τον άνεργο και την κατάσταση της ανεργίας σαν πρόβλημα. Να συρρικνώσουν την ανθρώπινη υπόσταση σε ένα πρόβλημα και να κληθούνε στη συνέχεια να διαχειριστούνε αυτό το πρόβλημα. Δεν υπάρχει πιο αναξιοπρεπής αντιμετώπιση του συνανθρώπου μας, όταν τον συρρικνώνουμε σε ένα τέτοιου είδους πρόβλημα. Καταλαβαίνετε, λοιπόν, ότι πέρα από την ιδεολογική λογική που υπηρετεί μια τέτοια προσέγγιση, εμπεριέχει και μια βαρβαρότητα την οποία ασκούμε απέναντι σε συνανθρώπους μας. Έτσι λοιπόν, ένα από τα κρίσιμα ζητήματα που, κατά την άποψή μου, τίθεται στους ψυχολόγους, είναι να δώσουν απαντήσεις σε κοινωνικά φαινόμενα που χαρακτηρίζουν σήμερα τις κοινωνίες μας ή την κατάσταση της κοινωνίας μας στην οποία την έχει οδηγήσει το πιο παρασιτικό κομμάτι της ελληνικής κοινωνίας. Αναφέρομαι στα κυρίαρχα πολιτικά κόμματα, τα κόμματα που κυβερνούνε εδώ και δεκαετίες, τους εκφραστές και τους υπηρέτες τους. Θεωρώ πολύ σημαντικό να βρούμε το πώς και με ποιον τρόπο προωθούμε την αναγκαιότητα υποστήριξης τέτοιου είδους καταστάσεων, αναπτύσσοντας εμπειρίες και πρακτικές αλληλεγγύης, και όχι συρρικνώνοντας τον άνθρωπο, την ανθρώπινη ύπαρξη σε ψυχολογικό/ψυχιατρικό

πρόβλημα με την επίκληση της ανάγκης διαχείρισης αυτού του προβλήματος από τον ειδικό. Για να μην παρεξηγηθώ, δεν εννοώ ότι δεν υπάρχει ο πόνος, η στεναχώρια, η ανασφάλεια, την οποία τη ζούμε όλοι μας σε διαφορετικό βαθμό ο καθένας. Το πρόβλημα είναι η μετατροπή αυτών των φυσιολογικών ανθρώπινων συναισθημάτων και σκέψεων σε προβλήματα ψυχολογικά. Από τη στιγμή που μετατραπούν αυτά σε ψυχολογικά προβλήματα, τότε οδηγούμαστε σε μια λογική διαχείρισης των ανθρώπων στην υπηρεσία του κυρίαρχου συστήματος. Αποτρέπουμε τους συνανθρώπους μας από την αναζήτηση και την ανάπτυξη υγιών τρόπων αντίδρασης, άρα περιορίζουμε την ελευθερία τους και πολύ περισσότερο, περιορίζουμε τη δική μας ελευθερία, γιατί με αυτόν τον τρόπο αναπαράγουμε ένα κλειστό σύστημα σκέψης και δεν επιτρέπουμε και στους εαυτούς μας να δουν και να σκεφτούν τα πράγματα ελεύθερα. Αποτρέπουμε και τους εαυτούς μας από το να δημιουργήσουν καινούργιες εμπειρίες, να προκαλέσουν καινούργια ερωτήματα και να αναζητήσουν κοινωνικά χρήσιμες απαντήσεις και πρακτικές.

Έτσι, λοιπόν αυτές οι προκλήσεις, αυτά τα ερωτήματα νομίζω ότι χαρακτηρίζουν μια κοινωνικά χρήσιμη επιστημονική αναζήτηση.

Αυτά τα ερωτήματα χαρακτήριζαν πάντοτε και χαρακτηρίζουν ακόμα τη σχέση μου με την κ. Φατούρου. Μία σχέση δημιουργική με διαλόγους και συζητήσεις πάρα πολύ έντονες, πάρα πολύ σημαντικές αλλά και επιστημονικά-κοινωνικά χρήσιμες. Χαρακτηριστικό γνώρισμα της κ. Φατούρου, που προς τιμήν της βρισκόμαστε σήμερα εδώ, είναι ότι πάντοτε είναι ανοιχτή σε αυτούς τους προβληματισμούς. Δεν θυμάμαι τον εαυτό μου, από τότε που είμαι στο Πανεπιστήμιο, να μου είπε ποτέ «δεν το συζητάμε αυτό». Αναζητούσαμε πάντοτε μια απάντηση. Η απουσία ενός κλειστού τρόπου σκέψης ήταν το στοιχείο που, κατά την άποψή μου, ήταν και είναι το αναζωογονητικό και το δημιουργικό στοιχείο όσον αφορά τις δραστηριότητες της κ. Φατούρου.

Ζούμε σήμερα σε μία εποχή που εμπεριέχει και για τους ψυχολόγους πολλές προκλήσεις. Μία από αυτές, που απασχολούν έντονα την κ. Φατούρου σήμερα, είναι τα Σχολεία... Στις μέρες μας, τα σχολεία κατακλύζονται από έναν έντεχνα κατασκευασμένο μύθο, τη λεγόμενη ενδοσχολική βία, τον «ενδοσχολικό εκφοβισμό», και δεν συμμαζεύεται. Όλες αυτές οι κατασκευές είναι δικές μας. Είναι κατασκευές που αποσκοπούν στο να αλλοιώσουν τις συμπεριφορές οι οποίες θα ήταν φυσιολογικές και σχετίζονται με συμπεριφορές αντίδρασης κατά την παιδική-εφηβική-νεανική ηλικία. Μεταλλάσσουν τη μαθητική συμπεριφορά σε υπό διαχείριση πρόβλημα για τους ειδικούς, αλλοιώνοντας ένα φυσικό, κατεξοχόν παιδαγωγικό τόπο. Εδώ λοιπόν έρχεται η κ. Φατούρου -αναφέρομαι στις πρόσφατες αναζητήσεις και ενασχολήσεις- και προσπαθεί με τους συνεργάτες της να δώσει ορισμένες απαντήσεις -η ίδια δεν

το παραδέχεται, αλλά εγώ υποστηρίζω- αποψυχολογικοποίησης της οργάνωσης του σχολείου και της εκπαιδευτικής διαδικασίας δίνοντας έμφαση στην παιδαγωγική φύση ενός σχολείου, άρα και τον παιδαγωγικό ρόλο που έχουν- παίζουνε οι καθηγητές, οι δάσκαλοι, μια πραγματική σχολική κοινότητα. Αυτό είναι, κατά την άποψή μου, το καινούριο στοιχείο στην προσφορά της κ. Φατούρου και το οποίο έρχεται από μια μακρινή παράδοση. Μια παράδοση που έχει καταλυθεί, θύμα των διαφόρων «εκσυγχρονισμών» μιας πολιτικής εξουσίας. Επανερχεται όμως σήμερα η παράδοση αυτή και νομίζω ότι με τις συνθήκες στις οποίες βρισκόμαστε, έχει να δώσει χρήσιμες και κοινωνικά ωφέλιμες απαντήσεις για κρίσιμες περιόδους, όπως είναι η παιδική/εφηβική ηλικία, και σε κρίσιμους θεσμούς όπως είναι η εκπαίδευση και τα σχολεία. Έτσι, λοιπόν, νομίζω, ότι η κ. Φατούρου έχει να μας διδάξει έναν τρόπο σκέψης, έναν ανοιχτό τρόπο σκέψης, και έχει να μας προτείνει τα μη κλειστά συστήματα σκέψης. Αυτό ήταν που εμένα με ωφέλησε πάρα πολύ στη σχέση μαζί της. Με βοήθησε στη συνεργασία μας, η οποία, όπως είπα, ξεκίνησε από ένα σκληρό κομμάτι της ανθρώπινης συμπεριφοράς, το κομμάτι της άσκησης εξουσίας, της διάχυσης της εξουσίας, τις σχέσεις πολιτικής και ψυχολογίας, με την έρευνά της για τους βασανιστές.

Τέλος, ένα λάθος έκανε η κυρία Φατούρου, και δεν επιτρέπεται σε μια τέτοια σημαντική στιγμή να μην το αναφέρω δημόσια. Το μεγαλύτερο λάθος της, κατά την άποψή μου, είναι ότι έφυγε από τη Θεσσαλονίκη.

Μια διαδρομή: από τους βασανιστές της χούντας στα σχολεία πρόληψης σήμερα...

Μίκα Χαρίτου - Φατούρου

Καθώς η δουλειά μου για τους βασανιστές της χούντας αφορά μια έρευνα που είναι παγκόσμια πρώτη σε ό,τι αφορά τον βασανιστή και όχι τον βασανιζόμενο, θα ασχοληθώ κυρίως με τη δουλειά μου αυτή και θα αρχίσω περιγράφοντας κυρίως πώς οδηγήθηκα σε αυτήν. Ήταν το βίωμα που έζησα τόσο εγώ προσωπικά όσο και οι φίλοι και φοιτητές μου κατά τη διάρκεια της δικτατορίας των συνταγματαρχών. Η εμπλοκή μας, του πρώην συζύγου μου και η δική μου, στην αντιστασιακή οργάνωση «Δημοκρατική Άμυνα» προκάλεσε τη φυλάκιση αγαπητών φίλων, όπως του Παύλου Ζάνα και του Στέλιου Νέστορα. Η γυναίκα μάλιστα του Παύλου Ζάνα, η Μίνα Ζάνα, και τα δύο παιδιά του, Αλέκος και Ανδρέας, βρίσκονται σήμερα σε αυτή την εκδύλωση και χαίρομαι για αυτό. Την καθηγήτρια της Κοινωνικής Ψυχολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, κ. Μαρία Δικαίου, που ήταν

τότε φοιτήριά μου, προλάβαμε και την κρύψαμε για να μην την πιάσει η αστυνομία κατά τη διάρκεια της δικτατορίας. Κι εμένα τότε με είχαν πιάσει, με κράτησαν στην Ασφάλεια και μου έκαναν ανάκριση πάρα πολλές ώρες χρησιμοποιώντας, όπως θα αναλύσουμε στη συνέχεια, τον «καλό» και «κακό» ανακριτή, χωρίς όμως να καταφέρουν πολλά πράγματα. Δεν τόλμησαν να με φυλακίσουν φοβούμενοι τις αντιδράσεις των φοιτητών. Είχα μόλις διοριστεί στη θέση της επιμελήτριας με γνωστικό αντικείμενο την Ψυχολογία, στη Φιλοσοφική Σχολή.

Μετά την πτώση της δικτατορίας των συνταγματαρχών διεξήχθη η δίκη των βασανιστών στρατιωτών, που έκαναν τη θητεία τους κατά τη διάρκεια του στρατιωτικού καθεστώτος. Τότε ζήτησα άδεια για να παρακολουθήσω τη δίκη πιστεύοντας ότι θα μελετήσω σαδιστικές προσωπικότητες. Αυτό που ανακάλυψα ήταν ένα εκπαιδευτικό σύστημα. Το βιβλίο που έγραψα «Ο βασανιστής ως όργανο της κρατικής εξουσίας», είναι το αποτέλεσμα συνεντεύξεων που πραγματοποίησα στους βασανιστές αυτούς. Ο αγαπητός φίλος και συνεργάτης μου, καθηγητής του Πανεπιστημίου του Standford, Philip Zimbardo, στον πρόλογο του βιβλίου του «Η επιρροή του Εωσφόρου» αναφέρει ότι οι βασανιστές σε όλα τα έθνη και σε όλες τις εποχές ασκούν το δημιουργικό τους κακό σε πολλές μορφές, κινητοποιώντας με διεισπραμμένο τρόπο το ανθρώπινο πνεύμα και τη φαντασία με σκοπό να τσακίσουν τη βούληση των εχθρών τους. Δρουν κάτω από το πέπλο της μυστικότητας που τους παρέχει το κράτος τους, και το κοινό γνωρίζει ελάχιστα για την τρομοκρατία που ασκούν με την έγκρισή του. Σημειώνω ότι ο Zimbardo είχε ήδη διεξάγει έρευνα σχετικά με την ολέθρια επίδραση της φυλάκισης, στους φύλακες και στα θύματά τους σε μια εικονική φυλακή που είχε δημιουργήσει στο Πανεπιστήμιο του Standford. Στη συνέχεια συνεργαστήκαμε στη μελέτη της άσκησης βίας των βασανιστών και των ταγμάτων θανάτου που έδρασαν στη Βραζιλία κατά τη διάρκεια του στρατιωτικού καθεστώτος εκεί, και γράψαμε σχετικό βιβλίο μαζί με τη Martha Huggins, με τίτλο «Violence Workers», το οποίο πήρε τρία βραβεία.

Σημειώνω ότι ήμουν από τους πρώτους κοινωνικούς επιστήμονες που έθεσαν τα βασικά ερωτήματα: Ποιοι είναι οι βασανιστές; Πώς γίνεται κάποιος βασανιστής; Μπορούμε να αναγνωρίσουμε συγκεκριμένες προσωπικές και κοινωνικές δυνάμεις που τους ώθησαν σε αυτή τη βρώμικη δουλειά; Είναι δυνατόν συνηθισμένοι άνθρωποι να μετατραπούν σε βασανιστές; Ή μήπως οι βασανιστές ανήκουν σε ένα ξεχωριστό είδος ανθρώπου; Υπάρχουν κοινά στοιχεία ανάμεσα στα προγράμματα εκπαίδευσης των Ελλήνων βασανιστών και σε εκείνα που εφαρμόζονται σε άλλες στρατιωτικές μονάδες στην Αμερική, στη μύηση σε θρησκευτικές λατρείες, ακόμη και στα καψώνια για την ένταξη σε κάποια κολεγιακή αδελφότητα;

Σε πείσμα όσων μας διδάσκει η ψυχολογία της προσωπικότητας και η ψυχοπαθολογία για την εγγενή παθολογία που οδηγεί κάποιον να γίνει επαγγελματίας βασανιστής, σημειώνω ότι η δουλειά μου αποδεικνύει το αντίθετο: ότι βασανιστής «θα μπορούσε να γίνει ο γιος οποιουδήποτε!».

Στη σελίδα 101 του βιβλίου μου «Ο βασανιστής ως όργανο κρατικής εξουσίας» αναφέρω πώς μου περιέγραψε το ρόλο του ένας βασανιστής: «Για να γίνεις δεσμοφύλακας, έπρεπε να ήσουν διπρόσωπος. Να τα έχεις καλά με όλους. Να υπακούς τυφλά. Επίσης, οι αξιωματικοί, οι ανακριτές, οι υπεύθυνοι για τη δίωξη και ο διοικητής κάνανε συμβούλιο, για να διαλέξουν από αυτούς που υποδείκνυαν οι δεσμοφύλακες. Έπρεπε να είσαι εχέμυθος. Έπρεπε να φωνάζεις για να σπάσεις το ηθικό του κρατούμενου. Έλεγαν: «Πρέπει [ο δεσμοφύλακας] να κάνει σ' έναν κρατούμενο παραπάνω απ' ό,τι του λέμε εμείς». Όταν ήρθε η στιγμή, διάλεξα μόνος μου τον αντικαταστάτη μου, γιατί ήταν εχέμυθος, δεν ήταν τσαπατσούλης κι ήταν καλός στη δουλειά του».

Ένας άλλος μου είπε (βλ. σελίδα 113): «Ένωθα ότι είχα δύναμη. Έλεγα στους νέους να μου γυαλίσουν τις αρβύλες μου, να μου πλύνουν το αυτοκίνητο, τα πιάτα... είχαμε πολλά προνόμια... Μπορούσαμε, αν θέλαμε, να βάλουμε λουκέτο σ' ένα μαγαζί ή σε μια ταβέρνα, αν ο ιδιοκτήτης δεν μας έδινε τις πληροφορίες που θέλαμε». Ιδού τι μου είπε ένα από τα θύματα του βασανιστή (βλ. σελίδα 126): «Πριν αρχίσει τα βασανιστήρια, έβγαζε το μεγάλο δαχτυλίδι που φορούσε, κάτι σαν τελετουργικό. Ήταν βάνουσος όταν έκανε εικονικές εκτελέσεις. Ο καλύτερα εκπαιδευόμενος βασανιστής. Βασάνιζε με ζήλο και είχε μια ανεξάντλητη γκάμα από παραλλαγές στα βασανιστήρια που έκανε. Βασάνιζε ανάλογα με τη διάθεση της στιγμής και γέλαγε βασανίζοντας. Ήταν στην κυριολεξία σαδιστής. Μόνο ψυχοπαθείς θα έκαναν αυτά που έκανε. Το πιο αχρείο υποκείμενο που συνάντησα στη διάρκεια της κράτησής μου». Η εκπαίδευση μέσα από τα καψώνια καθώς και τις αμοιβές και τις τιμωρίες απέβλεπε στην υπακοή στην εξουσία, σύμφωνα με τον κοινωνικό ψυχολόγο Stanley Milgram. Για να μπορέσει ο θύτης να μειώσει την ένταση που αισθάνεται κατά τη διάρκεια της πράξης του, απεξαιμικεύει το θύμα, επιρρίπτει ευθύνες σε αυτό, αποκτά πίστη σε έναν ανώτερο σκοπό, μιμείται κοινωνικά ένα πρότυπο και καταλήγει στην κοινοτυπία του κακού.

Ο Albert Camus είπε χαρακτηριστικά το εξής: «Τόσο ο βασανιστής όσο και το θύμα του υποφέρουν, αλλά μόνο το θύμα το γνωρίζει».

Αργότερα, στην τελευταία έρευνά μου, το 2010, δημοσίευσα αποτελέσματα από ερευνητική δουλειά που κάναμε μαζί με τον Philip Zimbardo, τη Μαρία Φωτοπούλου και τη Μαρία Δικαίου η οποία δημοσιεύθηκε στο «Journal of US-China Public Administration» σχετική με γυναίκες βασανίστριες ανδρών στο Ιράκ και το Αφγανιστάν. Εστίασαμε στο μετατραυματικό σύνδρομο

που παρουσιάζουν οι γυναίκες αυτές, που αναγκάστηκαν να επιζήσουν σε ένα κατεξοχήν ανδρικό περιβάλλον, και στα αποτελέσματα που μπορεί να έχουν αυτές οι διαδικασίες στην αντίληψη της γυναικείας τους ταυτότητας και την ψυχολογική τους ευημερία. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε την περίπτωση μιας στρατιώτινας, η οποία είχε αρνηθεί να εφαρμόσει τις εντολές των ανωτέρων της διότι, καθώς είπε, δεν μπορούσε να είναι συγχρόνως δυο διαφορετικά άτομα, μέσα στη φυλακή και εκτός φυλακής. Έβαλε τέλος στη ζωή της χρησιμοποιώντας το στρατιωτικό της όπλο.

Η υπόλοιπη δουλειά μου αφορά κατεξοχήν την πολύχρονη εκπαίδευση φοιτητών κλινικής ψυχολογίας και την εφαρμογή της γνωστικο-συμπεριφορικής ψυχοθεραπείας με νέες μεθόδους, όπως οι νοερές εικόνες και νέες πρακτικές.

Κύριο ερευνητικό έργο αυτή τη στιγμή είναι το πιλοτικό πρόγραμμα για την αντιμετώπιση της βίας στα σχολεία «Σχολεία Πρόληψης και Συνεργατικής Μάθησης», το οποίο εφαρμόζεται εδώ και 4 χρόνια και χρησιμοποιεί τη μέθοδο διδασκαλίας του Μ. Κουντουρά, προάγοντας τη συντροφικότητα, συλλογικότητα και συνεργατικότητα. Στο πρόγραμμα αναφέρθηκε προηγουμένα η ειδική σε αυτή τη μέθοδο, η κυρία Καπετάνου.

Στο έργο αυτό έχουν δηλώσει συμμετοχή γύρω στους 600 εθελοντές και όπως είπε ο Martin Luther King: «έχουμε ένα όνειρο», να δημιουργήσουμε μια νέα γενιά Ελλήνων!

ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΠΡΟΣ ΤΙΜΗΝ ΤΗΣ Μ. ΧΑΡΙΤΟΥ - ΦΑΤΟΥΡΟΥ

(5.4.2000, Θεσσαλονίκη)

Δύο ομιλίες που έγιναν στα πλαίσια μιας παλαιότερης εκδήλωσης η οποία οργανώθηκε από το Τμήμα Ψυχολογίας του ΑΠΘ στις 5.4.2000 (αίθουσα τελετών Φιλοσοφικής Σχολής) και οι οποίες δεν έχουν δημοσιευθεί, περιλαμβάνονται σε αυτό το αφιέρωμα. Πιστεύουμε ότι η πρώτη διαφωτίζει με τις προσωπικές εμπειρίες ακόμη περισσότερο την προσωπικότητα και το έργο της κ. Μ. Χαρίτου - Φατούρου, η δε δεύτερη θεωρούμε ότι είναι ένα ακόμη αξιόλογο δείγμα καταγραφής του επιστημονικού και κοινωνικού τρόπου σκέψης και δράσης της.

«Ανθρώπων Σχέσεις» λέει ο ποιητής, κατονομάζοντας τις πράξεις, το νόημα και τη σημασία που τους αποδίδεται όχι μόνο την ώρα που συμβαίνουν αλλά και αργότερα, όταν οι άνθρωποι σκύβουν πάνω από τα δικά τους έργα και τα πεπραγμένα των άλλων, προσπαθώντας να εντοπίσουν ομοιότητες, διαφορές και συνέχειες...

Αυτό που θα επιχειρήσω, είναι ένα ταξίδι στο χρόνο, όχι για να θυμίσω το τι έγινε ή δεν έγινε, αλλά κυρίως για να ερμηνεύσω μέσα από τα μάτια μου, τα μάτια του μαθητή, μερικές μόνο από τις όψεις του διδακτικού και ερευνητικού έργου της κ. Χαρίτου - Φατούρου. Ενός έργου, που εκτυλίσσεται εντός και εκτός του Πανεπιστημίου, και που, πάνω από όλα, φιλοδοξεί να μη μείνει απαρατήρητο αλλά να προκαλέσει, να εγείρει αντιδράσεις, να παραξενέψει, ακόμα και να προκαλέσει αγανάκτηση στους παρακαθήμενους, φέρνοντάς τους αντιμέτωπους με ανατροπές στον τρόπο σκέπτεσθαι και πράττειν...

1974

Κεντρικό Αμφιθέατρο Φιλοσοφικής. Οι φοιτητές στα πηγαδάκια μας διασκεδάσαμε λέγοντας ανέκδοτα.

- Τι είναι επιστήμη;
- Επιστήμη είναι το να προσπαθείς να πιάσεις μια μικρή μαύρη γάτα μέσα σε ένα τεράστιο, θεοσκοτεινό δωμάτιο.
- Τι είναι Ψυχολογία ;
- Ψυχολογία είναι το να βρίσκεσαι στο ίδιο δωμάτιο και να προσπαθείς να πιάσεις τη γάτα, όταν δεν είναι εκεί.

Η κριτική για το ά-τοπον της ψυχολογίας -απόηχος των λεγομένων από τους Φιλοσόφους της Σχολής της Φρανκφούρτης- στιγμάτιζε, μεταξύ άλλων, δυο πράγματα: την έλλειψη σύνδεσης της Ψυχολογίας με τα υπαρκτά κοινωνικά προβλήματα και τον θεικισμό. Σ' αυτό το πλαίσιο, η μελέτη συγκεκριμένων διαστάσεων της κοινωνικής συμπεριφοράς κάτω από ελεγχόμενες συνθήκες δεν θεωρήθηκε ποτέ αρκετή για να εξηγήσει την πολυπλοκότητα των φαινομένων που συνδέονται με μετανάστες, επαναπατριζόμενους, πρόσφυγες ή άλλους πληθυσμούς σε κρίση. Η συνεισφορά του ερευνητικού έργου της κ. Χαρίτου αναγνωρίζεται διεθνώς για αυτήν ακριβώς τη θεματολογία. Επιχειρεί το πάντρεμα της κλινικής-ατομικής προσέγγισης με την κοινωνική: τη μελέτη δηλαδή όχι μόνο των αντιλήψεων, των στάσεων ή συμπεριφορών

του ατόμου, αλλά και των δυναμικών και των σχέσεων που διαμορφώνονται στο πλαίσιο συνόλων όπως η οικογένεια, το σχολείο, η κοινότητα. Χρησιμοποιεί ένα συγκεκριμένο μεθόδων και τεχνικών, όπως την κλινική-διαγνωστική και την εμπειρική που θεωρούνταν ότι υπηρετούσαν τελείως διαφορετικές προσεγγίσεις. Σ' αυτό το πλαίσιο, η έρευνα δεν καταξιώνεται μόνον από τον εντοπισμό των παραγόντων που συνεισφέρουν στη δημιουργία και τη διατήρηση των όποιων προβλημάτων, αλλά και από τις πράξεις: τις ενέργειες που γίνονται για την αντιμετώπιση δυσκολιών στα πλαίσια των παραπάνω συνόλων.

Η επιθυμία της να αποφευχθούν συνταγές αντιμετώπισης από τη μια, και η προσπάθειά της να μελετηθούν τα κοινωνικο-οικονομικά και πολιτισμικά σύνολα από την άλλη, δημιουργεί μια σειρά από αντιδράσεις και κριτικές που συνοψίζονται πολύ σχηματικά στα παρακάτω ερωτήματα:

Σε ποιο βαθμό μπορεί κανείς, στα πλαίσια μιας κοινωνικο-ψυχολογικής προσέγγισης, να μιλάει για μελέτη συνόλων; Σε ποιο βαθμό μπορεί κανείς, υπακούοντας στις δεσμεύσεις των ποσοτικών, εμπειρικών μεθόδων, να αποφύγει τον κατακερματισμό των φαινομένων;

Είναι πράγματι πολύ εύκολο να επικρίνει κανείς τους εμπειριστές για την αδυναμία τους να προσεγγίσουν κοινωνικά προβλήματα στην ολότητα τους. Ποια είναι όμως η λογική που υποτίθεται ότι αντικαθιστά τη θετικιστική προσέγγιση, και πώς αυτή η λογική μεταφράζεται στην ερευνητική πράξη;

Οι δρόμοι που ανοίγονται ως απόρροια του παραπάνω προβληματισμού είναι πολλοί και οδηγούν τους θεωρητικούς στη δημιουργία διαφορετικών κατευθύνσεων. Μπαίνουμε σε μια εποχή αποδόμησης του Λόγου, όπως είθισται να λέγεται, μια εποχή όπου το αντικείμενο της έρευνας δεν εστιάζεται μόνο στα προβλήματα της ανθρώπινης συμπεριφοράς, αλλά και σε αυτά καθ' αυτά τα ερωτήματα που διατυπώνονται για τη συμπεριφορά. Στο νέο πλαίσιο, ερευνητές και ερευνώμενοι αποτελούν αναπόσπαστα κομμάτια μιας διαδικασίας που πραγματώνεται μέσω του Λόγου. Απόψεις για θέματα άσκησης βίας και εξαναγκασμού -δυσ ακραίες μορφές κοινωνικών φαινομένων- τίθενται, έτσι, υπό τη σκέπη της κριτικής αναθεώρησης.

Εδώ ακριβώς βρίσκεται το δεύτερο σημείο της ουσιαστικής συμβολής του έργου της κ. Χαρίτου στη διεθνή ακαδημαϊκή κοινότητα. Εγκαταλείποντας τις δεσμεύσεις της παραδοσιακής προσέγγισης στην ψυχολογία, υιοθετεί έναν διεπιστημονικό τρόπο θεώρησης και με τη χρήση ποιοτικών πια μεθόδων, επιχειρεί να ανιχνεύσει την εμπειρία από την εκπαίδευση που υπέστησαν αξιωματικοί της ΕΣΑ στην περίοδο της δικτατορίας στην Ελλάδα. Οι συγκρίσεις με δεδομένα από ειδικά σώματα ασφαλείας στην Αμερική και τη Βραζιλία, της επιτρέπουν να επισημάνει τα ειδικά χαρακτηριστικά, τη φύση και τα στά-

δια των διαδικασιών που κινητοποιούνται σε ένα ολοκληρωτικό πλαίσιο, καθώς επίσης και την αποτελεσματικότητα αυτών των διαδικασιών στο να δημιουργήσουν τον άνθρωπο-βασανιστή: τον Θύτη που συγχρόνως είναι και Θύμα όχι μόνον της εκπαίδευσης και των συνθηκών στις οποίες βρίσκεται, αλλά και των πράξεων που ο ίδιος καλείται να εκτελέσει στη συνέχεια.

Οι απόψεις της κ. Χαρίτου σε αυτό το θέμα συμπληρώνουν προηγούμενα ευρήματα για την υπακοή στην εξουσία και την άσκηση επιρροής, και φέρνουν πάλι στο προσκήνιο το ερώτημα: παθολογική συμπεριφορά ή παθολογικό κοινωνικό περιβάλλον; Οι συζητήσεις γύρω από αυτά τα ερωτήματα είναι αναμφίβολα επίκαιρες σε κάθε εποχή.

Είναι γεγονός ότι το ταξίδι από την έρευνα στις διαγνωστικές τεχνικές και την αξιολόγηση θεραπευτικών μοντέλων έως την έρευνα για τις μειονεκτούσες ομάδες και την ψυχολογία του βασανιστή είναι, το δίχως άλλο, μακρύ. Ξεφεύγει κατά πολύ από τα στενά όρια της κλινικής ψυχολογίας και γίνεται, καθώς προχωράει ο χρόνος, όλο και περισσότερο κοινωνικό.

Πέρα, όμως, από τις όποιες «επιστημονικές» ή άλλες αλήθειες που το χαρακτηρίζουν, δεν είναι ένα ταξίδι μοναχικό. Δεν πρόκειται δηλαδή για το έργο ενός ανθρώπου που κάθεται απομονωμένος στο γραφείο του μελετώντας, αλλά για το έργο ενός ανθρώπου που συνεργάζεται διαρκώς με ομάδες φοιτητών και συναδέλφων, καθιστώντας την έρευνα μια διαδικασία μάθησης και ανταλλαγής ιδεών, μια διαδικασία παραγωγής συλλογικών υπευθυνοτήτων. Έτσι άλλωστε ταιριάζει στον δάσκαλο που έχει μαθητές που γίνονται δάσκαλοι...

Σας ευχαριστώ.

Πληθυσμοί σε κρίση: το έλλειμμα της δημοκρατίας

Μίκα Χαρίτου - Φατούρου

Κατά την τελευταία δεκαπενταετία, τα μεγάλα ατομικά και συλλογικά προβλήματα που προκαλούν ψυχολογικό τραύμα είναι δίπλα μας ή είναι ορατά με την παγκοσμιοποίηση της πληροφόρησης. Τα ζούμε άμεσα, μαζί με τους πρόσφυγες και τους οικονομικούς μετανάστες, ή έμμεσα, από τις οθόνες της τηλεόρασής μας. Συμμετέχουμε εμείς, οι οικογένειές μας, τα παιδιά μας, στα πάθη και στην απελπισία ανθρώπων που έχουν υποστεί κοινωνικές ή φυσικές καταστροφές.

Τα τραυματικά γεγονότα, ατομικά ή συλλογικά, είναι αναπάντεχα και χωρίς δυνατότητα ελέγχου. Είναι ακραία, μη προβλέψιμα και απειλούν τη ζωή, την ύπαρξη. Κάνουν άτομα και πληθυσμούς ολόκληρους να αισθάνονται

τρωτοί και ανασφαλείς στο περιβάλλον τους. Ο Freud (1959) μας έχει πει πως για να λειτουργήσει σωστά ένα άτομο, πρέπει να μπορεί να ορίζει τις ανάγκες του, να μπορεί να προβλέψει πώς θα τις αντιμετωπίσει, και να έχει τη δυνατότητα να προγραμματίσει την κατάλληλη δράση. Αλλά, για να τα κάνει όλα αυτά πρέπει να έχει τη δυνατότητα να σκεφθεί εναλλακτικές λύσεις, χωρίς απαραίτητα να καταλήγει σε πράξη. Ονόμασε αυτή την ικανότητα, «Σκέψη ως πειραματική δράση». Όμως, άτομα που έχουν υποστεί ψυχολογικό τραύμα φαίνεται ότι χάνουν προσωρινά ή για μεγάλο χρονικό διάστημα αυτή τη σημαντική ικανότητα και δυσκολεύονται να χρησιμοποιήσουν το συναίσθημα ή τη σκέψη τους για να οδηγηθούν στην πράξη. Αντίθετα, ξοδεύουν όλη τους την ενέργεια για να μην σκέφτονται και να μην προγραμματίζουν (Van der Klok και Ducey, 1984) .

Ακραία τραυματικά γεγονότα είναι οι φυσικές καταστροφές, όπως σεισμοί, κατακλυσμοί, πλημμύρες, τυφώνες, αλλά και βιομηχανικά και πυρηνικά ατυχήματα. Ή, ακόμη χειρότερα, είναι γεγονότα που προκαλούνται σκόπιμα από τον άνθρωπο, όπως είναι ο πόλεμος, οι βομβαρδισμοί, οι οικονομικές κρίσεις ή κοινωνικές εξεγέρσεις, οι γενοκτονίες, ο βιασμός και η κακοποίηση. Οι φυσικές καθώς και οι ανθρωπογενείς καταστροφές δημιουργούν πληθυσμούς σε κρίση: άστεγους, φυλακισμένους, πρόσφυγες, οικονομικούς μετανάστες. Οι πληθυσμοί αυτοί είναι σε κίνδυνο να παρουσιάσουν το σύνδρομο (δηλαδή σύνολο συμπτωμάτων) που έχει περιγραφεί ως Μετα-τραυματικό Άγχος ή Στρες (Post-traumatic Stress Disorder, PTSD). Εντοπίστηκε για πρώτη φορά στους βετεράνους του Βιετνάμ, ενώ είχε περιγραφεί ήδη στην ποίηση του Ομήρου, του Σαίξπηρ, του Γκαίτε. Και οι άνθρωποι αυτοί βρίσκονται σε μακρινές χώρες ή στη γειτονιά μας. Έχουν θιγεί άμεσα ή «έζησαν» την καταστροφή μέσα από την ηλεκτρονική πληροφόρηση ή τη γεινιάσή τους με τους θιγόμενους πληθυσμούς.

Το κρίσιμο ερώτημα εδώ είναι: Κατά πόσο η διατήρηση μιας δημοκρατικής κοινωνίας εξαρτάται από την ανάγκη να βοηθήσει το μέρος του πληθυσμού της που έχει υποστεί το τραύμα; Ο ψυχαναλυτής D.W. Winnicott, πολλά χρόνια πίσω, (1950), σημείωνε με έναν εντελώς δραματικό και τελεσίδικο τρόπο πως, όταν σε μια δημοκρατική κοινωνία τα ανώριμα, τραυματισμένα μέλη της κατακλύσουν τα ώριμα υγιή, τότε διαταράσσεται η ισορροπία και η κοινωνία αναδιοργανώνεται σε ένα αυταρχικό, απολυταρχικό, δικτατορικό σχήμα.

Θα μπορούσαμε επομένως να υποθέσουμε ότι δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι ξαναβλέπουμε σήμερα το θρησκευτικό φονταμενταλισμό και τον νέο-ναζισμό να επανεμφανίζονται στις δημοκρατικές μας κοινωνίες (βλέπε Αυστρία, Ελβετία). Ότι ο ρατσισμός και η περιθωριοποίηση πληθυσμών έχει

αυξηθεί στην Ευρώπη και ότι η Ελλάδα δεν αποτελεί εξαίρεση. Αυτό οφείλεται στη ροή των νόμιμων και παράνομων εργατών που εγκαταλείπουν τη χώρα τους εξ αιτίας οικονομικής κρίσης, πολέμου, και προσφυγιάς, ιδιαίτερα στις γειτονικές μας Βαλκανικές χώρες. Το ίδιο ισχύει για τη Γερμανία και την Ιταλία.

Όμως είναι απαραίτητο, πολιτικοί και πολίτες να αναγνωρίσουν ότι τα προβλήματα των ατόμων που έχουν υποστεί μετά-τραυματικό στρες και ζουν ανάμεσά μας, δεν μπορούν να παραμερισθούν ή να αγνοηθούν. Ότι πρέπει να αντιμετωπίσουμε τις συνέπειες του τραύματός τους επάνω σε μας, στις οικογένειές μας, στην κοινωνία.

Βεβαίως θα πρέπει να σημειώσουμε ότι ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος μάς δίδαξε ότι οι άνθρωποι συνεχίζουν να λειτουργούν κάτω από ιδιαίτερα στρεσογόνες συνθήκες και κατορθώνουν να προκαλούν ακόμη και γενναίες πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές. Αλλαγές που δεν αποτολμούσαν μέχρι τότε, αλλά που η καταστροφή τους έκανε να «δουν τη ζωή τους από την αρχή».

Στη δική μας ιστορική μνήμη μπορούμε να σημειώσουμε τη θετική επίδραση που είχαν οι καταστροφές από τους πρόσφατους σεισμούς στην Ελλάδα και στην Τουρκία και η αλληλοβοήθεια που προσφέρθηκε. Επίδραση που έκανε πολλούς να αναθεωρήσουν το πατροπαράδοτο μίσος που ήταν βασισμένο σε απανωτά τραύματα.

«Ευχαριστούμε γείτονα.... Είμαστε αδέρφια, έχουμε παρόμοια μοίρα ... Ζούμε στην ίδια περιοχή..... Θέλουμε ειρήνη ανάμεσά μαςΘέλουμε να σταματήσουμε με τα παραδοσιακά μίση....» ...Είναι μερικές από τις παρατηρήσεις που εκφράστηκαν δημόσια και στις δύο χώρες. Κοινές πολιτισμικές εκδηλώσεις ακολούθησαν. Τι σημαίνουν όλα αυτά; Μερικοί είπαν ότι οι δύο λαοί ξεπέρασαν τους πολιτικούς τους και τα διεθνή κέντρα λήψης αποφάσεων. Άλλοι είπαν ότι η πολιτική απόφαση είχε προηγηθεί (μήπως είχαν προαποφασίσει και τους σεισμούς;)

Όποιες κι αν είναι οι αιτίες ή οι συνέπειες, είναι μια ένδειξη της δύναμης που μπορεί να έχει ο απλός πολίτης, όταν αποφασίσει να δράσει. Είναι η δύναμη της δημοκρατίας όταν οι άνθρωποι αντιμετωπίζουν καταστροφικές κρίσεις και οι πραγματικές τους ανάγκες δεν κρύβονται.

Από την άλλη μεριά όμως, ποιο είναι το κόστος τέτοιων καταστροφών! Είναι γνωστό (Marlowe, 1979) ότι ένας στους τέσσερις στρατιώτες που αποβιβάστηκαν στη Νορμανδία, χρειάστηκε να απαλλαγεί από τα καθήκοντά του εξαιτίας ψυχιατρικών προβλημάτων. Και το χειρότερο: Είναι επίσης γνωστό ότι η συμπτωματολογία του μετατραυματικού άγχους μπορεί να υποχωρήσει, αλλά η «μνήμη» του τραύματος τείνει να μεταφερθεί από γενεά σε γενεά, ακόμη και παρά τις όποιες πολιτικές σκοπιμότητες. Το φαινόμενο δεν έχει

ακόμη μελετηθεί αρκετά, με εξαίρεση τα παιδιά των ατόμων που επέζησαν του Ολοκαυτώματος, αλλά έχει αναλυθεί μόνο από ιστορική άποψη.

Χωρίς διάθεση να ψυχολογικοποιήσω, το τραύμα ευθύνεται για μέρος τουλάχιστον του παραδοσιακού μίσους ανάμεσα σε φυλές, κράτη και πληθυσμούς, και γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης, με όποιον τρόπο συμφέρει τους πολιτικά και οικονομικά ισχυρούς.

Σε μια συζήτηση αντιπαράθεσης (debate) σχετική με τις αιτίες των πολέμων, ανάμεσα στον Noam Chomsky και στον Michel Foucault, ο Chomsky είπε, «πολεμάμε γιατί έχουμε δίκιο» και ο Foucault απάντησε, «Όχι, πολεμάμε για να νικήσουμε». Θα πρόσθετα, «και τις περισσότερες φορές χάνουμε....».

Ποια είναι η εικόνα του μετατραυματικού άγχους;

Ξεκινά άμεσα, με την έκθεση στο τραυματικό γεγονός, αλλά η διαταραχή μπορεί να εμφανισθεί μετά από κάποια περίοδο ημερών, εβδομάδων ή μηνών, και σε μερικές περιπτώσεις ετών. Έχει βρεθεί πως κάποια επίδραση δια βίου στο γενικό πληθυσμό κυμαίνεται μεταξύ 1% και 9%. Για το στρατιωτικό προσωπικό που συμμετέχει σε πολεμικές επιχειρήσεις τα ποσοστά ανεβαίνουν στο 15% έως 25%. Σε πληθυσμούς που βίωσαν μαζικά κάποιο ψυχοτραυματικό γεγονός, τα ποσοστά είναι ακόμα υψηλότερα, μεταξύ 20% και 45% σε μαζικές γενοκτονίες, όπως σε πληθυσμούς του Αφγανιστάν και των Κούρδων.

Έχουν περιγραφεί τρεις κατηγορίες συμπτωμάτων, τις οποίες επιτρέψτε μου να σας θυμίσω: Η κατηγορία, που είναι και η συχνότερη, έχει ονομασθεί υπέρ-εγρήγορη. Το άτομο είναι ευερέθιστο, τρομάζει εύκολα και βρίσκεται σε συνεχή επιφυλακή. Ο ύπνος του είναι διαταραγμένος, είναι σε διέγερση και δυσκολεύεται να συγκεντρώσει την προσοχή του. Η δεύτερη κατηγορία συμπτωμάτων χαρακτηρίζεται από ανεπιθύμητες και ενοχλητικές σκέψεις και συναισθήματα. Το άτομο, παρά τη θέλησή του, επαναβιώνει το τραυματικό γεγονός με τη μορφή της ανάμνησης, του εφιάλτη ή της αναδρομής (flashback), κατά τη διάρκεια των οποίων αισθάνεται και καμιά φορά ενεργεί σαν να ξανασυμβαίνει το γεγονός. Δυσκολεύεται και συχνά αποτυχαίνει εντελώς να ανακαλέσει στη μνήμη του σημαντικά κομμάτια της συγκεκριμένης εμπειρίας. Υποφέρει κάθε φορά που εκτίθεται σε εξωτερικά ερεθίσματα που θυμίζουν, μοιάζουν ή συμβολίζουν κάποια πτυχή του τραυματικού γεγονότος (επέτειος, ρούχο, ήχος, οσμή κλπ.). Η τρίτη κατηγορία χαρακτηρίζεται από περιορισμό της συναισθηματικής απόκρισης ή συναισθηματικό μούδιασμα (π.χ. στους πρόσφατους σεισμοπαθείς της Ατικής η «μητέρα-άγαλμα», που είχε χάσει δύο από τα τέσσερα παιδιά της). Το άτομο αποφεύγει τα συναισθήματα που του θυμίζουν το γεγονός, ενώ τα συναισθήματα που εγείρονται, εκλαμβάνονται από τον ίδιο ως μη πραγματικά. Αισθάνεται αποξενωμένος από τους

άλλους τους οποίους και δεν εμπιστεύεται, ενώ αισθάνεται θυμό για τους υπεύθυνους, ντροπή για την κατάστασή του, και ακόμη και ενοχές γι' αυτά που έκανε ή δεν έκανε.

Τα παιδιά εμφανίζουν διαφορετικές μορφές των συμπτωμάτων αυτών. Αντί για εφιάλτες για το συγκεκριμένο τραυματικό γεγονός, βλέπουν γενικευμένους εφιάλτες με τέρατα και επαναβιώνουν το γεγονός με ψυχαναγκαστική έκφραση στο παιγνίδι. Παλινδρομούν σε προηγούμενα στάδια εξέλιξης (π.χ. μωρουδίζουν στην ομιλία). Υποφέρουν από άγχος αποχωρισμού, φοβίες, πανικούς. Ενδέχεται να γίνουν πολύ προκλητικά ή, αντίθετα, πολύ παθητικά και προσκολλημένα.

Άτομα γενικά με ιστορικό παλαιότερων τραυματικών εμπειριών είναι περισσότερο ευάλωτα σε κάθε νέα τραυματική κατάσταση.

Είναι ακόμη σημαντικό να τονιστεί εδώ ότι οι γείτονες χώρες ή οι πληθυσμοί που εμπλέκονται έστω έμμεσα με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, για τον ένα ή τον άλλο λόγο σε ένα τραυματικό γεγονός, είναι όλοι λιγότερο ή περισσότερο θύματα του τραύματος. Π.χ. οι βομβαρδισμοί και η προσφυγιά είναι τραυματικά γεγονότα για όλους τους πληθυσμούς της Βαλκανικής, και όχι μόνο για τους άμεσα θιγόμενους.

Αυτό θα το δούμε στην ανάλυση μιας βιωματικής ομάδας εφήβων από τα Σκόπια που έγινε κατά τη διάρκεια του πολέμου και θα σας παρουσιάσω στο τέλος της μελέτης αυτής.

Προηγουμένως θα αναφερθώ πολύ σύντομα σε δύο σύνολα μελετών α) σε πληθυσμούς προσφύγων «παιδιών του δρόμου» στην Ελλάδα και β) σε πληθυσμούς της Πρώην Γιουγκοσλαβίας.

A. Μετά-τραυματικό άγχος στα Παιδιά των φαναριών: Οι μελέτες της Θεσσαλονίκης.

Είναι γενικώς παραδεκτό ότι φαινόμενα κοινωνικών κρίσεων (οικονομικών, πολιτικών, στρατιωτικών) δημιουργούν πληθυσμούς υψηλού κινδύνου στις μη προνομιούχες κοινωνικές ομάδες και ιδιαίτερα στα παιδιά, τα οποία γίνονται θύματα και θύτες εκμετάλλευσης και αντικοινωνικής συμπεριφοράς.

Τα «παιδιά των φαναριών» (όπως ονομάζονται κατ' ευφημισμό στην Ελλάδα) ή τα παιδιά που ζουν ή/και εργάζονται στο δρόμο κατά τη διεθνή ορολογία, είναι το θλιβερό αποτέλεσμα των κρίσεων αυτών. Εκτός από τα παιδιά των τσιγγάνων, έχουν όλα ζήσει την τραυματική εμπειρία του αποχωρισμού από τον τόπο προέλευσης, πολλά ακόμη και από την ίδια τους την οικογένεια. Τα συναντάμε καθημερινά στους δρόμους να ζητιανεύουν, να πουλούν μικροαντικείμενα, ή να προσφέρουν υπηρεσίες. Για τα παιδιά αυτά έχουν παραβιασθεί δύο από τις πιο σημαντικές προϋποθέσεις για την ομαλή νοητική,

συναισθηματική και κοινωνική τους εξέλιξη: Το αίσθημα της ασφάλειας και το όφελος της προστασίας. Η κακοποίηση και ο βιασμός είναι πολύ συχνά επιπρόσθετα επιβαρυντικά συμβάντα.

Στο Τμήμα Ψυχολογίας έχουμε κάνει τρεις μελέτες για τη διερεύνηση του προβλήματος, καθώς και μία πρόταση που υλοποιήθηκε από το Υπουργείο Μακεδονίας Θράκης. Οι μελέτες που έγιναν σε όλες τις υπηρεσίες Πρόνοιας της Θεσσαλονίκης έδειξαν ότι δεν παρέχεται και δεν προβλέπεται περίθαλψη ή φροντίδα για τα παιδιά αυτά, κυρίως λόγω έλλειψης ενδιαφέροντος και προγραμματισμού. Ενώ τα ίδια τα παιδιά (τα περισσότερα ζουν με Μαφιόζους που τα είχαν αγοράσει ή νοικιάσει από τις οικογένειές τους στην Αλβανία) εκφράζουν με ένταση τις ανάγκες τους. Και διαπιστώθηκε σε τρίτη έρευνα ότι το πρόβλημα εντοπίζεται και από τα έντυπα μέσα πληροφόρησης, παρά το γεγονός ότι εκφράζεται με ρατσιστικές διαθέσεις (Haritos - Fatouros, Dikaiou, Artinoroulou, Tsalikoglou, Shaw, Bethge & Pepelassis, 1997)

Η δημιουργία χώρου/φιλοξενίας για τα παιδιά, τα οποία θα επιθυμούσαν να καταφύγουν σ' αυτό, θεωρήθηκε επιτακτική ανάγκη και το Καταφύγιο δημιουργήθηκε πριν από οκτώ μήνες. Στα παιδιά προσφέρθηκε:

α) ψυχοθεραπευτική παρέμβαση στο μετά-τραυματικό σύνδρομο, (παρουσιάζουν ανεξέλεγκτη συμπεριφορά, υπερδιέγερση και έλλειψη προσοχής, ή απώουση και έλλειψη επικοινωνίας)

β) επιδιώκεται επαφή με τις οικογένειές τους στην Αλβανία με στόχο να γυρίσουν σ' αυτές.

Και τα παιδιά ήταν ελεύθερα να έρθουν ή να φύγουν, αν το ήθελαν (110 παιδιά περίπου φιλοξενήθηκαν μέχρι σήμερα. Επαναπατρίστηκαν 1 στα 4). Δεν θέλω να πω πολλά, αλλά νομίζω πως η ύπαρξη και ο τρόπος λειτουργίας του Καταφυγίου αυτού είναι ένα εγχείρημα δημοκρατίας.

Β. Οι μελέτες του Μετά-τραυματικού άγχους σε πληθυσμούς της πρώην Γιουγκοσλαβίας

Οι μεγάλες πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές και οι δύο πόλεμοι (όλες ανθρωπογόνες καταστροφές) στην πρώην Γιουγκοσλαβία, κατά την τελευταία δεκαετία, δημιούργησαν οικονομικούς μετανάστες και πρόσφυγες, ο αριθμός των οποίων είναι χωρίς προηγούμενο στον Ευρωπαϊκό χώρο, τουλάχιστον από τον 18ο αιώνα μέχρι σήμερα. Επιπλέον, ανθρώπινες απώλειες, φυσικές, κτηριακές και λειτουργικές καταστροφές κατά τους δύο πολέμους συμπλήρωσαν την εικόνα αφήνοντας έναν λαό βαθιά τραυματισμένο, και με πιθανές επιπτώσεις και στις επόμενες γενεές. Ένα τραύμα που εντοπίζεται, όπως θα δούμε, και στη γειτονική FYROM. Εξάλλου οι περιφερειακοί πληθυσμοί όλων των Βαλκανίων πρέπει να έχουν επηρεαστεί.

Είναι πολύ νωρίς για να υπάρξουν αξιόπιστα αποτελέσματα από συστημα-

τικές μελέτες. Υπάρχει μόνο ένα βιβλίο και τρεις δημοσιευμένες εργασίες. Θα προσπαθήσω να σας τα παρουσιάσω πολύ περιληπτικά.

1. Η Έλληνο-Δανέζα καθηγήτρια Ψυχολογίας Libby Tata, η οποία διύθυνε το Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα για την αποκατάσταση προσφύγων και εκτοπισμένων από τη Βοσνία και Κροατία (από τον πρώτο πόλεμο στην πρώην Γιουγκοσλαβία) έγραψε το βιβλίο «War Victims, Trauma and Psychosocial care» το 1994. Σε αυτό αναφέρει ευρεία ποικιλία συμπτωμάτων που οφείλονται σε τραυματικά γεγονότα όπως: Ξαφνική επιδρομή και κατάληψη του χωριού ή του σπιτιού, εικονικές εκτελέσεις, φυλάκιση, βίαιη απαγωγή μελών της οικογένειας, ιδιαίτερα των παιδιών, συνεχής φόβος ότι θα βιαστούν ή θα βασανισθούν. Ως επιπρόσθετη τραυματική εμπειρία αναφέρεται από τους πρόσφυγες και εκτοπισμένους το γεγονός ότι η πηγή των αγριστιών δεν ήταν ξένοι, από άλλη χώρα, αλλά άνθρωποι που μιλούν την ίδια γλώσσα, με τα ίδια ήθη και έθιμα, έχουν τον ίδιο τρόπο ζωής, την ίδια ιστορία. Σε πολλές περιπτώσεις οι εισβολείς ήταν γείτονες, συνάδελφοι, ή ακόμη και πρώην φίλοι ή μακρινοί συγγενείς. Η ιστορική μνήμη πρέπει να έπαιξε το ρόλο της εδώ, γιατί μέλη οικογενειών Σέρβων είχαν κατά τη διάρκεια της Γερμανικής κατοχής στο Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο φονευθεί από πατέρες ή παππούδες Κροάτες και η δεύτερη ή τρίτη γενιά Σέρβων εκδικείται σήμερα (κλασικό παράδειγμα μεταβίβασης του τραύματος). Λένε ότι το παλιό ιδεολογικό σλόγκαν που ήταν «Αδελφοποίηση και Ενότητα» έγινε τώρα «Χωρισμός και Αδελφοκτονία».

Αναφέρεται ακόμη ότι οι πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές καθώς και οι επιπτώσεις του πολέμου προκάλεσαν κρίση ιδεολογικής και προσωπικής ταυτότητας κυρίως στους νέους. Μάλιστα τα παιδιά μικτών γάμων δεν ξέρουν ποια ταυτότητα ποιανού γονέα να ακολουθήσουν, και έτσι προτιμούν να διατηρούν μια «κοινή ταυτότητα», όπως την ονομάζουν τα ίδια, πράγμα που έχει κακή πρόβλεψη για την ψυχική τους υγεία.

Άλλωστε ήδη αναφέρουν υψηλή συχνότητα έντονων συμπτωμάτων μετατραυματικού άγχους όπως: συνεχιζόμενο πένθος, κατάθλιψη και φοβίες, ιδιαίτερα σε θύματα βασανισμών. Το ιδιαίτερα δυσάρεστο συμπέρασμα των ερευνητών είναι ότι προβλέπουν πως, αν το τραύμα γίνει χρόνιο, θα έχει μακροχρόνιες επιπτώσεις στην ψυχική υγεία των θιγομένων ακόμη και στις επόμενες δύο γενεές.

2. Δύο ψυχίατροι του Ινστιτούτου Ψυχικής Υγείας του Βελιγραδίου, οι Oliviera Alexits (1999) και Bogdan Draculits (1999), μελέτησαν περιστατικά Σέρβων προσφύγων από την Κροατία (περίπου 800.000) που ζήτησαν ψυχιατρική

βοήθεια μετά τον πρώτο πόλεμο στη Βοσνία και την εισβολή των Κροατών σε σερβικά εδάφη. Σε ανακοινώσεις τους, το 1999, αναφέρουν σημαντική αύξηση μετατραυματικών συμπτωμάτων, κατάθλιψη σε μητέρες και τα νεαρά παιδιά τους, αλλά και ψυχωσικές κρίσεις. Συγκεκριμένα παρατηρούν ότι το 1/3 των παιδιών και εφήβων που εισάγονται στην ψυχιατρική κλινική κατ' έτος προέρχονται από τον προσφυγικό πληθυσμό. Από τον ενήλικο πληθυσμό το 30% υποφέρει από χρόνιο μετατραυματικό σύνδρομο και, ιδιαίτερα όσοι ήταν σε μάχιμες μονάδες, και το 40% υποφέρει από άλλες διαταραχές όπως: κατάθλιψη και αλκοολισμό. Ως εκλυτικούς παράγοντες αναφέρουν τις άμεσες ή έμμεσες τραυματικές εμπειρίες του πολέμου, τον ξεριζωμό, τη φτώχεια και την αύξηση του αλκοολισμού λόγω του πολέμου.

3. Η έρευνα των ψυχολόγων Branka και Miograd Dadasovik (1999) είναι μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα μελέτη. Πιθανόν πρόκειται για τη μοναδική καταγραφή της γένεσης του ψυχολογικού τραύματος στην περίοδο της κρίσης, δηλαδή την περίοδο των πρόσφατων βομβαρδισμών της Σερβίας. Και έγινε σε γειτονική αλλά άμεσα συμμετέχουσα στην κρίση χώρα, στα Σκόπια. Πρόκειται για καταγραφές βίντεο 16 δώρων συναντήσεων μιας βιωματικής ομάδας 15 εφήβων, αγοριών και κοριτσιών, όλα παιδιά μονογονεϊκών οικογενειών. Ο αρχικός λόγος της λειτουργίας της ομάδας ήταν βιωματικός, όμως το γεγονός ότι οι συναντήσεις συνέπεσαν σχεδόν απόλυτα με τους βομβαρδισμούς, υπήρξε τυχαίο.

Η Dadasovik μάς αναφέρει ότι κατά τη διάρκεια των βομβαρδισμών, κατά μέσο όρο 400 αεροπλάνα την ημέρα πετούσαν με τρομακτικό θόρυβο «πάνω από τα κεφάλια μας», μαζί με εκρήξεις. Και τα παιδιά του σχολείου (όπου φοιτούσαν οι έφηβοι της ομάδας) ήταν ιδιαίτερα φοβισμένα. Υπήρξαν και ατυχήματα και ακόμη και αεροπλάνα έπεσαν στη FYROM.

Στην 3η και 4η συνεδρία τους δίνεται η ιστορία της Bambi του Disney, η οποία έχει ως εξής:

Από μια καστανιά, το φθινόπωρο, έχουν πέσει κάτω όλα της τα φύλλα εκτός από δύο, που αρχίζουν να μιλάνε μεταξύ τους: «Δεν είναι τα πράγματα όπως ήταν κάποτε. Πολλοί από μας έχουν εγκαταλείψει το δένδρο. Είμαστε οι τελευταίοι σ' αυτό το δένδρο. Ποτέ δεν ξέρεις ποια σειρά είναι να πέσει. Όταν κάνει ζέση; Όταν θα έρθει κάποια καταιγίδα και θα πάρει πολλούς από μας, παρ' όλο που είμαστε νέοι;και όταν εμείς θα έχουμε φύγει, θα πάρουν άλλοι τη θέση μας;... αλλά είναι πολύ δύσκολο να σκεφθούμε κάτι τέτοιο... Άλλωστε είναι και πολύ θλιβερό». Η ψυχολόγος στη συνέχεια ζητά από τον καθένα να φανταστεί ότι είναι ένα από τα φύλλα και να γράψει ένα γράμμα προς την καστανιά προσπαθώντας να αποτελειώσει την ιστορία. Θα

σας δώσω μόνο δύο χαρακτηριστικά αποσπάσματα από μέλη της ομάδας, ένα κορίτσι και ένα αγόρι: Το κορίτσι είναι 16 χρονών. Ο πατέρας έχει πεθάνει σε δυστύχημα όταν ήταν 5 χρονών. Ο πόλεμος φαίνεται ότι έχει επαναφέρει το τραύμα, καθώς είναι δυνατόν να πεθάνει κανείς από τυχαίους λόγους, όπως ο πατέρας της. «Αγαπητή καστανιά θέλω να εκφράσω τα συναισθήματά μου μ' αυτό το γράμμα, αφού δεν μπορώ να σου μιλήσω απευθείας. Δεν είμαι σίγουρη ότι θα με καταλάβεις, αλλά τώρα δεν έχει σημασία για γιατί έχω εξαφανισθεί. Δεν υπάρχω. Κάποιος άλλος θα έρθει στη θέση μου. Αισθάνομαι μόνη. Τρέμω... φοβάμαι. Αλλά για όλα αυτά δεν με νοιάζει... Ξέρω πως τώρα είμαι εδώ, αλλά αύριο... Ίσως κάπου θα βρουν τις ρίζες μου... Αυτό μου είχε λείψει όσο ζούσα».

Το αγόρι είναι 17 χρονών. Η μητέρα του είναι ορθόδοξη και μένει στα Σκόπια. Μιλά τη Μακεδονική διάλεκτο που είναι μίγμα της σερβικής και της βουλγαρικής γλώσσας. Ο πατέρας είναι Σέρβος ορθόδοξος από το Κόσοβο, όπου έμενε τώρα. Οι γονείς χώρισαν όταν ήταν 2 χρονών. Και ο ίδιος έμεινε με τη μητέρα του. Άρχισε να βλέπει τον πατέρα του πριν δύο χρόνια, όμως αμέσως μετά άρχισαν τα προβλήματα και τώρα απειλείται με την πιθανότητα να τον χάσει ξανά.

«Αγαπητή καστανιά και εσύ το φύλλο. Τώρα είμαι γέρος και δεν πειράζει αν πεθάνω. Αισθάνομαι φόβο, αλλά γι' αυτόν το λόγο εσύ πρέπει να συνεχίσεις γιατί είσαι νέα. Εμείς οι μεγάλοι ξέρουμε». ...Λίγο αργότερα το άλλο γέρικο φύλλο πέφτει στο χώμα και η καστανιά μένει μόνο με ένα φύλλο. Το φύλλο είναι μόνο του και μπερδεμένο, όχι σίγουρο, γεμάτο φόβο και ανησυχία για το μέλλον. Η καστανιά στέκεται εκεί όπως όλα τα χρόνια, παρατηρώντας τα παιδιά της να πεθαίνουν.

Και για τα δύο παιδιά ο πόλεμος πυροδότησε τη μνήμη του τραύματος και της απώλειας καθώς και τη διαδικασία του πένθους.

Ο φιλόσοφος Etienne Balibar (συνεργάτης του Althusser), είχε προσκληθεί από τον Τομέα της Φιλοσοφίας να μιλήσει στη Σχολή μας, τον Οκτώβριο του 1999. Σε μία συνέντευξη που έδωσε στη συνέχεια στην εφημερίδα το Βήμα, ιδού πώς απάντησε στην ερώτηση γιατί πολεμάμε:

«Αυτό που με εντυπωσιάζει είναι ότι σήμερα δεν πολεμάμε πια. Ή δεν πολεμάμε με τον ίδιο τρόπο... Ίσως [πρόκειται] για επιχειρήσεις που βρίσκονται στο ενδιάμεσο της αποικιοκρατίας και της τρομοκρατίας. Στην περίπτωση του Κόσοβο και οι δύο αντίπαλοι... επιχείρησαν και πέτυχαν να εγκατασταθούν σε μια θέση απόλυτης υπεροχής, η οποία κατά κάποιο τρόπο εμποδίζει τη σύγκρουση και εγγυάται την ασυδοσία και την ατιμωρησία. Αυτό φαίνεται να ισχύει τόσο για τους Σέρβους ως προς την εθνική κάθαρση, όσο και για το ΝΑΤΟ ως προς τους Σέρβους. Στην πραγματικότητα δεν πρόκειται για

πόλεμο αλλά για δύο τύπους τρομοκρατικών επιχειρήσεων... Εξάλλου οι επιχειρήσεις ονομάστηκαν αστυνομικές, είτε πρόκειται για εθνική είτε για διεθνή αστυνομία.

Αυτό που θέλω να πω μπορεί να φανεί τρομακτικά απαισιόδοξο. Μου φαίνεται ότι εισήλθαμε εκ νέου στη φάση της πολιτικής όπως την περιγράφει ο Χομπς, δηλαδή σε μια περίοδο γενικευμένου πολέμου, όλοι εναντίον όλων, που δεν διεξάγεται ωστόσο στο εσωτερικό προκαθορισμένων συνόρων, αλλά τείνει να εξαπλωθεί παντού. Πρόκειται για μια φάση ακραίας βίας που μπορεί να ονομαστεί και αγριότητα, γιατί αυτό που αμφισβητείται, τόσο για τα άτομα όσο και για τις μεγάλες ανθρώπινες μάζες, είναι το ίδιο το γεγονός ότι ανήκουν στο ανθρώπινο είδος...»

Δεν μπορώ να τελειώσω το κείμενο αυτό παρά μόνο γυρίζοντας πίσω από εκεί που ξεκίνησα: Η πρόληψη τέτοιων καταστροφών ανθρώπου από άνθρωπο, καταστροφών που στόχο έχουν την απανθρωποίησή του, είναι αληθινά ο δρόμος της αναζήτησης της Δημοκρατίας.

Βιβλιογραφία

- Alexits Oliviera (1999) Training in Psychosocial assistance to refugee children in FR Yugoslavia: 1991-1992. Paper read at the Meeting organized by the Medical Association of Belgrade: Belgrade.
- Dadasovik, Branka & Dadasovik, Miodrag (1999) The growth and development group. Paper and Video presented at the 5th Annual Conference of the International Association of Counselling, Bratislava.
- Draculits, Bogdan (1999) Stress Department, IMH, Belgrade Paper read at the Meeting organized by the Medical Association of Belgrade: Belgrade.
- Freud, S. (1959). Formulations on the two principles of mental functioning. In J. Strachey (Ed./Trans.) Complete psychological works, standard edition. (vol 12.) London: Hogarth Press (original in 1911).
- Haritos-Fatouros, M. Dikaiou, M. Artinopoulou, Tsalikoglou, F. Shaw, S. Bethge. R & Pepelassis, D., (1997) The Street and Homeless Marginalized Youth: Report to the Youth for Europe Programme (Action E. II Youth Research).
- Marlowe, D.H. (1979) Cohesion, anticipated breakdown, and endurance in battle: Considerations for severe and high intensity combat. Unpublished manuscript, Division of Neuropsychiatry, Walter Reed Army Institute of Research, Washington, DC.
- Tata, Libby (Edit) (1994) War Victims, Trauma and Psycho-social Care. Zagreb: European Community Task Force

- Van der Kolk, B.A. & Dacy, C. (1984) Clinical implications of the Rorschach in post-traumatic stress disorder. In B.A. van der Kolk (Ed. Post-traumatic stress disorder: Psychological and biological sequelae (pp. 30-420). Washington, D.C.: American Psychiatric Press.
- Winnicott, D.W. (1950) Thoughts on the Meaning of the word Democracy. *Human Relations*, 3: 175-186.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ:

Πρόσφατη επανέκδοση και επιμέλεια βιβλίων από την κ. Μίκα Χαρίτου - Φατούρου

Θεωρήσαμε ότι είναι πολύ σημαντικό να τιμήσουμε τη Μίκα Χαρίτου - Φατούρου προβάλλοντας σε αυτό το τιμητικό αφιέρωμα και τρία βιβλία, ένα που έγραψε η ίδια και δύο των οποίων είχε την επιμέλεια. Στο πρώτο (Χαρίτου - Φατούρου, 2012, επανέκδοση) αποτυπώνεται η θεωρία και η εμπειρία της συγγραφέως με έναν ολοκληρωμένο τρόπο, έτσι ώστε να δίνει τη δυνατότητα όχι μόνο στους ειδικούς αλλά και στο ευρύ κοινό να κατανοήσει τι σημαίνει υπακοή στην εξουσία βίας. Το δεύτερο (Zimbardo, 2011) συμπλέει θεματικά με το πρώτο και δια φωτίζει ακόμη περισσότερο το ερώτημα του τίτλου του, πώς γίνονται οι καλοί άνθρωποι κακοί. Στο τρίτο (Stoltzfus, 2010) αποτυπώνεται με ιστορικά ντοκουμέντα η «εφαρμογή» της διαστρεβλωμένης σκέψης και του φανατισμού. Πιστεύουμε ότι και τα τρία βιβλία δίνουν έντονα το στίγμα της κοινωνικής ευαισθησίας της Μ. Χαρίτου - Φατούρου. Ταυτόχρονα διαφαίνεται και η συνέπεια και η συνέχεια μιας θεματικής, η οποία ειδικότερα σήμερα θα έπρεπε να ενδιαφέρει όλους μας. Τα βιβλία ευαισθητοποιούν, ανοίγουν νέους ορίζοντες, απεγκλωβίζουν τη σκέψη. Ξεβολεύουν αλλά και επαναπροσδιορίζουν. Αυτά τα βιβλία αξίζουν να διαβαστούν!

Μίκα Χαρίτου - Φατούρου (2012, επανέκδοση)

**«Ο βασανιστής ως όργανο της κρατικής εξουσίας: Ψυχολογικές καταβολές»,
Θεσσαλονίκη, University Studio Press**

Μαρία Δικαίου

Η παρουσία της Μίκας Χαρίτου - Φατούρου στη βιβλιογραφία είναι συνδεδεμένη τόσο με την ανάπτυξη της κλινικής ψυχολογίας στη χώρα μας και στο εξωτερικό, όσο και με τη μελέτη των κοινωνικο - ψυχολογικών προβλημάτων στον ευρύτερο χώρο της κοινωνικής επιστήμης. Όντας ομότιμη καθηγήτρια στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, στο οποίο δίδαξε επί πολλά χρόνια το αντικείμενο της κλινικής ψυχολογίας, δημοσιεύει το βιβλίο με τίτλο «Ο βασανιστής ως όργανο της κρατικής εξουσίας: Ψυχολογικές καταβολές», καταθέτοντας με αυτό τον τρόπο το απαύγασμα των σκέψεών της για τη σύνδεση της ψυχολογίας με τις κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες. Το εν λόγω βιβλίο εκδίδεται αρχικά από τον οίκο Routledge του Λονδίνου (2003) και κυκλοφορεί λίγους μήνες αργότερα σε ελληνική μετάφραση της Μ. Αβαριτσιωτή από τις εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα. Πρόκειται για μία επιστημονικά κατοχυρωμένη μελέτη, βασισμένη στα τεκταινόμενα της τελευταίας δικτατορίας στην Ελλάδα, η οποία δεν έρχεται μόνο να θυμίσει, αλλά κυρίως να αναλύσει και να ερμηνεύσει φαινόμενα και καταστάσεις ιδιαίτερα απεχθείς για τη συλλογική μνήμη, συνεισφέροντας έτσι στην πρόληψη παρόμοιων καταστάσεων παγκοσμίως. Είναι σχεδόν αδύνατο να μιλήσει κανείς για τις βασικές ιδέες που εκτίθενται προς αυτή την κατεύθυνση, αν δεν κάνει ένα ταξίδι στο χρόνο, θυμίζοντας την εποχή στην οποία γεννήθηκε η αρχική ιδέα για τη μελέτη των φαινομένων υπακοής στην εξουσία βίας, και τον τρόπο με τον οποίο οι κοινωνικοί επιστήμονες ανά το κόσμο τοποθετήθηκαν απέναντι σε αυτά τα φαινόμενα.

Πρόκειται για τη δεκαετία του '70, τα μέσα κυρίως της δεκαετίας του '70, μια εποχή που χαρακτηρίζεται από ευρύτατες αντιθέσεις τόσο στο κοινωνικο-πολιτικό πεδίο της χώρας μας, όσο και στον ευρύτερο χώρο των κοινωνικών επιστημών. Η εμπειρία από την πτώση της δικτατορίας έφερνε στο προσκήνιο μια σειρά από αντιθέσεις που εκδηλώνονταν με αιτήματα για τιμωρία όλων όσων αναμείχθηκαν με τα πεπραγμένα της χούντας. Μέτρα όπως η παραδειγματική τιμωρία, ο εγκλεισμός και η απομάκρυνση από τη συμμετοχή στα κοινά, φαίνονταν στα μάτια του κόσμου να αρκούν για την εκκαθάριση του κακού και την προάσπιση της δημοκρατίας. Οποιαδήποτε άλλη ιδέα –που συνήθως προέρχονταν από το λόγο των πολιτικών κομμάτων και των κοινωνικών επιστημόνων– για την ανάλυση των συνθηκών, των διαδικασιών εκπαίδευσης και των ειδικών καταστάσεων που στα πλαίσια των θεσμών

προάγουν, δημιουργούν ή και συντηρούν μηχανισμούς υπακοής στην εξουσία βίας, έμοιαζε τότε δύσκολο εγχείρημα, ένα εγχείρημα που δεν ήταν του παρόντος. Προείχε η αποκατάσταση των θυμάτων, η απόδοση δικαιοσύνης και η παραδειγματική τιμωρία όλων όσων άσκησαν βία εις βάρος των συνανθρώπων τους. Η επιλογή λοιπόν να ασχοληθεί κανείς με τους θύτες, ήταν κατά κάποιο τρόπο ενάντια στο πνεύμα των καιρών.

Αυτό ίσχυε και για το επιστημονικό πεδίο όπου, ενώ υπήρχε προηγούμενη βιβλιογραφία για τα βασανιστήρια, δεν υπήρχε έρευνα για τις διαδικασίες μέσα από τις οποίες προκύπτει ο βασανιστής. Αυτό είναι ακριβώς το σημείο που κάνει τη Μίκα Χαρίτου - Φατούρου γνωστή διεθνώς, καθώς είναι η πρώτη που ερευνά την ψυχολογία του βασανιστή και γι' αυτή την έρευνα αναφέρεται σε όλες τις σχετικές βιβλιογραφίες.

Το βιβλίο της αποτελεί μια πρόταση που αντιτίθεται στο κυρίαρχο μοντέλο σκέψης στο χώρο της Ψυχολογίας, ένα μοντέλο που έδινε έμφαση στην ατομική ανάλυση της συμπεριφοράς και την αιτιολόγηση κάθε μορφής επιθετικότητας στη βάση των χαρακτηριστικών προσωπικότητας και των τάσεων προδιάθεσης. Αντίστοιχες προσπάθειες για την ανατροπή του κυρίαρχου μοντέλου σκέψης στην ψυχολογία είχαν προϋπάρξει στην Αμερική στις αρχές της δεκαετίας του '70 από μελετητές της εμπέλειας του Stanley Milgram και Philip Zimbardo. Αντιτιθέμενοι σε παλαιότερες απόψεις οι οποίες, υπερεκτιμώντας τους προσωπικούς παράγοντες, υποστήριζαν ότι η ανθρώπινη συμπεριφορά παραμένει σταθερά αναλλοίωτη ανεξαρτήτως καταστάσεων, αρχίζουν μια σειρά από πειραματικές έρευνες στο εργαστήριο και αποδεικνύουν ότι: οι άνθρωποι όχι μόνο αλλάζουν τη συμπεριφορά τους, αλλά συμμορφώνονται με τις επιταγές της εκάστοτε κοινωνικής συνθήκης, υπακούοντας στις απαιτήσεις της εξουσίας και προβαίνοντας σε τελείως απρόσμενες για τον κοινό νου δραστηριότητες, όπως είναι η παροχή πόνου στο συνάνθρωπο και η βάνουση συμπεριφορά προς τους φυλακισμένους. Θυμίζω ότι τα ευρήματα από το πείραμα του Philip Zimbardo μάς δείχνουν ότι ακόμα και καλά προσαρμοσμένοι πολίτες, όταν βρίσκονται σε περιβάλλον φυλακής, μετατρέπονται είτε σε βάνουσους φύλακες είτε σε παθητικούς φυλακισμένους. Παρενθετικά αναφέρω ότι πρόκειται για τον ίδιο άνθρωπο που προλογίζει το βιβλίο και έχει συγγράψει μαζί με τη Μίκα Χαρίτου - Φατούρου και την κοινωνιολόγο Martha Huggins ένα δεύτερο βιβλίο για τους «Εργάτες Βίας» (Violence Workers) που εκδόθηκε πρόσφατα επίσης στο εξωτερικό (University of California Press). Σημειώνω ότι το βιβλίο αυτό έχει πάρει δύο διεθνή βραβεία: της American Society of Criminology, Division of International Criminology (DIC), και του New England Council of Latin American Studies (NECLAS) ως το βιβλίο της χρονιάς για το 2003.

Στο ερώτημα γιατί συμβαίνουν αυτά, οι θεωρητικοί απαντούν τα εξής: Σε συνθήκες ανωνυμίας, υπάρχει πολύ συχνά και μείωση του προσωπικού και κοινωνικού ελέγχου, απαραίτητες προϋποθέσεις για να προβεί κανείς σε πράξεις και ενέργειες που δεν θα έκανε υπό κανονικές συνθήκες. Οι έννοιες αυτές αποτέλεσαν τον κορμό της θεωρίας που αναπτύσσεται τα επόμενα χρόνια για την αποπροσωποποίηση του ατόμου και τις σύγχρονες διαδικασίες απανθρωπισμού. Είναι τα ίδια στοιχεία, που φαίνεται να χαρακτηρίζουν τις διαδικασίες εκπαίδευσης που υφίστανται τα επίλεκτα σώματα ασφαλείας, για τα οποία μιλάει η Μίκα Χαρίτου-Φατούρου, όταν υποστηρίζει ότι ο βασανιστής δεν γεννιέται, αλλά γίνεται.

Η ίδια προχωράει ένα βήμα πιο πέρα από τους προηγούμενους ερευνητές, καθώς ισχυρίζεται, ότι οι παράγοντες που συνεισφέρουν σε αυτό το «γίνεται», φαίνεται να είναι πολλοί και χωρίζονται σε τρία πολύ γενικά σύνολα, που αφορούν: α) τις ειδικές συνθήκες και τις απαιτήσεις που απορρέουν από αυτές τις συνθήκες σε καταστάσεις όπως ήταν το πλαίσιο εκπαίδευσης στο ΕΑΤ/ΕΣΑ, β) τη φιλοσοφία και τους τρόπους λειτουργίας των θεσμών σε ολοκληρωτικά καθεστώτα, και τέλος γ) τις κοινωνικό-ψυχολογικές διαδικασίες που, στο πλαίσιο ενός συγκεκριμένου πολιτικού συστήματος, νομιμοποιούν την κατάχρηση εξουσίας και την κατάργηση της ατομικής ελευθερίας.

Στο συμπέρασμα αυτό καταλήγει αξιοποιώντας δεδομένα που προέκυψαν από την ανάλυση των συνεντεύξεων με οπλίτες του ΕΑΤ/ΕΣΑ, στην περίοδο της δικτατορίας. Οι συγκρίσεις με δεδομένα από στρατιωτικές ακαδημίες στην Αυστραλία, συνεντεύξεις που έκανε η ίδια με πεζοναύτες του αμερικανικού στρατού και αδελφότητες κολεγίων στην Αμερική, της επιτρέπουν να επισημάνει τη φύση και τα ειδικά χαρακτηριστικά των διαδικασιών που κινητοποιούνται σε ένα ολοκληρωτικό πλαίσιο, καθώς επίσης και την αποτελεσματικότητα αυτών των διαδικασιών στο να δημιουργήσουν τον άνθρωπο - βασανιστή: τον θύτη που συγχρόνως είναι και θύμα όχι μόνο της εκπαίδευσης και των συνθηκών στις οποίες βρίσκεται, αλλά και των πράξεων που ο ίδιος καλείται να εκτελέσει.

Οι απόψεις της συγγραφέως σε αυτό το θέμα συμπληρώνουν προηγούμενα ευρήματα για την υπακοή στην εξουσία βίας και φέρνουν πάλι στο προσκήνιο το ερώτημα: Παθολογική συμπεριφορά ή παθολογικό κοινωνικό περιβάλλον; Οι συζητήσεις γύρω από αυτά τα ερωτήματα είναι αναμφίβολα επίκαιρα σε κάθε εποχή. Με αυτή την έννοια, και ενώ το βιβλίο φαίνεται να απευθύνεται σε ειδικούς, αφορά εντούτοις τον κάθε πολίτη που μεριμνά για τα ανθρώπινα δικαιώματα και την υλοποίηση της δημοκρατίας. Όπως λέει και η συγγραφέας, για να εμποδίσουμε τα βασανιστήρια δεν αρκεί να απο-

κτίσουμε περισσότερες γνώσεις, αλλά πρέπει να εργαστούμε προκειμένου να εμποδίσουμε τη δημιουργία των συνθηκών που γεννούν βία.

Και εδώ θα πρόσθετα ότι τέτοιες συνθήκες δεν είναι απαραίτητα συνδεδεμένες με τη δυσλειτουργία ενός συστήματος και μόνο, π.χ. των σωμάτων ασφαλείας, αλλά αντίθετα δημιουργούνται και αναπαράγονται, ίσως σε άλλες μορφές, κάθε φορά που παραβιάζονται βασικές ανθρώπινες αξίες στον οικονομικό, εργασιακό και κοινωνικό τομέα ζωής.

**Nathan Stoltzfus (2010), «Η αντίσταση της καρδιάς: Οι μικτοί γάμοι και η διαμαρτυρία της Ροζενστράσσε στη Ναζιστική Γερμανία»,
Επιμέλεια Μίκα Χαρίτου - Φατούρου,
Θεσσαλονίκη: University Studio Press**

Αναστασία Καλαντζή - Αζίι

Τις ημέρες που ξεκίνησα να γράφω την άποψη μου για το βιβλίο αυτό, συμβαίνουν διάφορα γεγονότα γύρω μου, που σχετίζονται άμεσα με τη θεματική του. Γεγονότα που διαμόρφωσαν την πεποίθησή μου ότι το βιβλίο αυτό εκτός από αξιόλογο είναι και άκρως επίκαιρο.

Το περιεχόμενο του βιβλίου «Η αντίσταση της καρδιάς: Οι μικτοί γάμοι και η διαμαρτυρία της Ροζενστράσσε στη Ναζιστική Γερμανία» σχετίζεται με μια σχεδόν άγνωστη πλευρά της ναζιστικής ιστορίας που αφορά τους μικτούς γάμους Αρίων (Γερμανών ή Γερμανίδων) με Εβραίους (ή Εβραίες) και την ηρωική στάση των Γερμανών συζύγων -στην πλειοψηφία τους ήταν γυναίκες- με σκοπό να σώσουν τους Εβραίους συζύγους τους από τα νύχια της Γκεστάπο. Η Ροζενστράσσε, που αναφέρεται στον υπότιτλο, είναι ένας δρόμος του Βερολίνου όπου υπήρχε ένα κέντρο συγκέντρωσης στο οποίο φυλακίστηκαν το Φεβρουάριο του 1943 οι Εβραίοι σύζυγοι με σκοπό να εξοντωθούν. Ο δρόμος αυτός έγινε γνωστός από τις διαμαρτυρίες των Γερμανών συζύγων που έσπευσαν έξω από το Κέντρο κραυγάζοντας το σύνθημα: «Δώστε μας πίσω τους συζύγους μας». Μάλιστα παρά τη βίαιη απώθηση των διαμαρτυρομένων από οπλισμένους φρουρούς των Es-Es αυτοί κατάφεραν -γεγονός πρωτόγνωρο για τις τότε ακραίες συνθήκες πάταξης κάθε αντίστασης- να απελευθερωθούν οι Εβραίοι σύζυγοι, οι περισσότεροι από τους οποίους επέζησαν.

Ο Nathan Stoltzfus, συγγραφέας αυτού του βιβλίου, διδάσκει Ιστορία στην Πολιτεία της Φλώριδας. Κατάφερε με επιμονή και συστηματικότητα να συλλέξει εν μέρει άγνωστα ως τώρα ιστορικά στοιχεία ερευνώντας χιλιάδες αρχεία των Ναζι. Μέσω μάλιστα των γλαφυρότατων συνεντεύξεων με επιζώ-

ντες διαφωτίστηκε ακόμη περισσότερο η ιδεολογική παράνοια του ναζιστικού καθεστώτος σχετικά με τη διατήρηση της καθαρότητας της «άριας φυλής». Το ψυχικό σθένος αυτών που «πρόδωσαν» τα ναζιστικά ιδεώδη και κατάφεραν να αντισταθούν, περιγράφεται ως μια ειδική μορφή αντίστασης, την οποία ο Nathan Stoltzfus ονόμασε «Αντίσταση Καρδιάς».

Η συστηματική, επιστημονικά τεκμηριωμένη, παρουσίαση της εγκληματικής λογικής του «φυλετικού καθαρισμού» των ναζί προσδίδει στο βιβλίο αυτό τον χαρακτηρισμό του ως αξιόλογου ιστορικού ντοκουμέντου. Η διασφάλιση της καθαρότητας του αίματος των Αρίων ως βασικό μέλημα του ναζιστικού καθεστώτος της Γερμανίας άρχισε ήδη να διατυπώνεται με νόμους από το 1933. Παραδείγματα: Ο νόμος που απαιτούσε από τους υποψηφίους για τις δημόσιες υπηρεσίες να υποδεικνύουν τη γερμανική ταυτότητα όχι μόνο των ιδίων αλλά και των συζύγων τους ή μια σειρά νόμων που ωθούσαν τους Γερμανούς υπηκόους που είχαν παντρευτεί Εβραίους να χωρίσουν και να εγκαταλείψουν τα εβραϊκά μέλη της οικογένειάς τους. Ταυτόχρονα είχε ξεκινήσει μια συστηματική προπαγάνδα σχετικά με τις ηθικές αξίες, πίστη για την πατρίδα και την οικογένεια κ.ά., παραποίηση της Ιστορίας, ομαδική κατήχηση, προπαγάνδα για δίκαιη κοινωνική κατανομή των αγαθών κ.ά. Όλα αυτά διανθίζονταν με την ιδεολογία της ανωτερότητας της άριας φυλής. Έτσι έγιναν ευρέως αποδεκτοί και ακόμη πιο ακραίοι νόμοι που σχετίζονταν και με τους μικτούς γάμους. Αποκορύφωμα των νόμων και κανονισμών, τον Απρίλιο του 1939, ήταν οι περιορισμοί της ελευθερίας κίνησης, η παραμονή σε σπίτια αποκλειστικά για Εβραίους, οι μειωμένες μερίδες σίτισης κ.ά. που αφορούσαν όλους τους Εβραίους (μικτών γάμων και μη). Αυτοί οι νόμοι οδήγησαν μετέπειτα στη διατύπωση διατάξεων και αποφάσεων με σκοπό την τελική λύση, δηλαδή την πλήρη εξόντωση των Εβραίων. Όμως, παρά τις εγκληματικές διατάξεις και τους παράλογους αυτούς νόμους, υπήρξαν και κάποιες ιδεολογικές δυσκολίες για την πλήρη εξόντωση των Εβραίων που είχαν κάνει μικτό γάμο καθώς και τα παιδιά αυτών των γάμων που τα ονόμαζαν Mischlinge. Μάλιστα, ο ίδιος ο Göbels χαρακτήρισε αυτό το θέμα «εξαιρετικά λεπτό» και πίστευε ότι προτιμότερα ήταν η απομόνωση και η απειλή, οι οικονομικοί περιορισμοί, η εξαθλίωση, η πίεση για διαζύγιο και η τρομοκρατία, παρά η άμεση εξολόθρευση τους στα στρατόπεδα συγκέντρωσης.

Θεωρώ πως το πρώτο κεφάλαιο (Η θεωρία της εξουσίας του Hitler) είναι εξαιρετικά κατατοπιστικό σχετικά με την ιδεολογική τεκμηρίωση και τη διατύπωση των σχετικών νόμων που αντιτίθενται στη σύναψη μικτών γάμων και στην πίεση για την διάλυσή τους. Τα κεφάλαια που ακολουθούν εμπλουτίζουν με μεθοδικότητα και ευαισθησία τη σχετική επιστημονικά τεκμηριωμένη ιστορική γνώση. Ταυτόχρονα παρουσιάζεται στον αναγνώστη μέσω των

συνεντεύξεων η τραγικότητα της καθημερινότητας αυτών των ζευγαριών και των παιδιών τους (Mischlinge) με γλαφυρό τρόπο. Το γεγονός ότι ο Nathan Stoltzfus κατάφερε να βρει επιζώντες και να πάρει συνεντεύξεις προσθέτει μια ιδιαίτερα μεγάλη αξία στο όλο εγχείρημα. Έτσι ο αναγνώστης διαμορφώνει μια πλήρη εικόνα για το πώς ξεκινάει μια ιδεολογία, η ναζιστική, με βασικό αξίωμα την καθαρότητα (και ανωτερότητα) της άριας φυλής, να διατυπώνει αρχές και νομοθετικές ρυθμίσεις με σκοπό την εξόντωση άλλων -μη Άριων- αλλά και αυτών που «προδίδουν» αυτό το αξίωμα, δηλαδή αυτών που τόλμησαν να «μολύνουν» την καθαρότητα γενετικών βιολογικών καταβολών.

Η σπουδαιότητα αυτού του βιβλίου που το καθιστά άκρως επίκαιρο, έγκειται στην επιστημονική του εγκυρότητα και στην εξαιρετικά γλαφυρή παράθεση τραγικών ατομικών περιπτώσεων που διαφωτίζουν πλήρως τα εγκλήματα στα οποία οδηγεί η ιδεολογική παράνοια της «καθαρότητας μιας φυλής». Πιστεύω ότι αυτό το βιβλίο πρέπει να διαδοθεί παντού, να προβληθεί στα ΜΜΕ, ακόμη και να διαβαστεί και να συζητηθεί στα Λύκεια και τα Πανεπιστήμια διότι ο κίνδυνος διάβρωσης από τη ναζιστική ιδεολογία στη χώρα μας δεν είναι μόνο ορατός αλλά φαίνεται να ριζώνει. Υπάρχει μάλιστα κόμμα που εκπροσωπείται στην Ελληνική Βουλή και αξιοποιώντας τη βαθιά οικονομική και κοινωνική κρίση αναπτύσσεται με ταχείς ρυθμούς και έχει αποκτήσει οπαδούς και ψηφοφόρους. Οι περισσότεροι από τους ψηφοφόρους εκτιμώ ότι δεν έχουν συνειδητοποιήσει, μάλιστα ούτε καν έχουν υποψιασθεί τι σημαίνει το νεοναζιστικό όραμα της γενετικής καθαρότητας των μελών και ότι αυτό συνεπάγεται. Το δίδαγμα από αυτό το βιβλίο τέλος μπορεί να συνοψισθεί στη ρήση του Albert Einstein «Ο κόσμος είναι ένα υπερβολικά επικίνδυνο μέρος για να ζει κανείς, όχι εξαιτίας αυτών που κάνουν κακό, όσο εξαιτίας εκείνων που παρακολουθούν χωρίς να επεμβαίνουν».

**Philip Zimbardo (2011) «Η επιρροή του Εωσφόρου:
Πώς οι καλοί άνθρωποι γίνονται κακοί»,
Θεσσαλονίκη, University Studio Press**

Αναστασία Καλαντζή - Αζίζι

Διαβάζοντας αυτό το βιβλίο γύρισα πίσω 40 χρόνια, στην εποχή που σπούδαζα Ψυχολογία στο εξωτερικό. Οι πληροφορίες για βασανιστήρια στο ΕΑΤ-ΕΣΑ επί χούντας πυροδοτούσαν πολλές συζητήσεις μεταξύ των συμφοιτητών μου. Οι απορίες μας και οι προβληματισμοί μας περιστρέφονταν γύρω από θέματα, όπως: Τι άνθρωποι (;) ήταν αυτοί οι βασανιστές; Είχαν διαταραγμένη προσωπικότητα με σοβαρή ψυχοπαθολογία; Τι τους ώθησε να βασανίζουν; Πώς λειτουργούσαν στην καθημερινή τους ζωή; Η γνωστοποίηση του πειράματος στη φυλακή του Standford το 1971 είχε επίσης αποτελέσει περιεχόμενο έντονων συζητήσεων και αντιπαραθέσεων. Αν αναλογιστεί κανείς την περιρρέουσα ατμόσφαιρα εκείνης της εποχής με κύριο στοιχείο την αμφισβήτηση των πάντων, κυρίως μέσα αλλά και έξω από τα πανεπιστήμια, το πείραμα της φυλακής του Standford έδωσε τη δυνατότητα μιας νέας οπτικής σχετικά με την τυφλή συμμόρφωση προς ιδεολογίες, κόμματα, θρησκευτικές οργανώσεις κ.α. Έδωσε επίσης νέο έναυσμα σχετικά με το εύρος της ελεύθερης βούλησης, τη διαμόρφωση ειδικών συνθηκών που μπορούν να «μεταμορφώσουν» ανθρώπους σε απάνθρωπα τέρατα κ.ά.

Με το πείραμα στη φυλακή του Standford έγινε παγκόσμια γνωστός ο Philip Zimbardo, ο συγγραφέας αυτού του βιβλίου: «Η επιρροή του Εωσφόρου: Πώς οι καλοί άνθρωποι γίνονται κακοί». Από τότε -το 1971- μέχρι σήμερα ερευνά ο συγγραφέας με επιστημονική συνέπεια τις καταστάσεις που «μεταμορφώνουν» την ανθρώπινη προσωπικότητα. Οι τελευταίες έρευνές του σχετίζονται με τις συνθήκες που επικρατούσαν στη φυλακή Abu Gabr (Βαγδάτη, Ιράκ). Η μελέτη των ντοκουμέντων από αυτή τη φυλακή και οι συνεντεύξεις με βασανιστές ισχυροποίησαν τη θεωρία του, σύμφωνα με την οποία οποιοσδήποτε μπορεί να μετατραπεί σε εγκληματία αν βρεθεί σε περιβάλλον που ενθαρρύνει, παραβλέπει και συντηρεί τη διαφθορά και απανθρωποποίηση.

Μόλις διατυπώθηκε ακόμα μια φορά η θεωρία αυτή του Zimbardo και γνωστοποιήθηκε ευρέως, η αντίδραση της ηγεσίας του αμερικανικού στρατού και της κυβέρνησης Bush ήταν πως η υπόθεση του Abu Gabr αποτελεί μεμονωμένο περιστατικό, για το οποίο ευθύνονται μόνο λίγα «σάπια μήλα». Ο Zimbardo απάντησε ως εξής: «Εγώ λοιπόν σκέφτηκα πως μάλλον δεν έφταιγαν τα «μήλα» αλλά ένα μεγάλο, επικίνδυνο βαρέλι. Ίσως οι στρατιώτες

που έγιναν βασανιστές δεν ήταν παρά «υγιή μήλα» που σάπισαν εξαιτίας του διεφθαρμένου «βαρελιού» της φυλακής και ενός ανήθικου πολέμου»¹.

Στο βιβλίο αυτό αναλύονται μεθοδικά οι τρεις παράγοντες που πρέπει να συνυπάρξουν ώστε ένας ψυχικά υγιής να μετατραπεί σε εγκληματία: το πρόσωπο, οι συνθήκες και το σύστημα, το οποίο και θεωρείται περισσότερο καθοριστικό. Ο Zimbardo απορρίπτει λοιπόν με τις επιστημονικές μελέτες του την ευρέως διαδεδομένη άποψη ότι πρόκειται για άτομα με διαταραγμένη προσωπικότητα, άποψη που επικρατεί και στα προγράμματα επανένταξης, τα οποία ακολουθούν ένα μοντέλο που στοχεύει στην «αποθεραπεία» ή τον σωφρονισμό, διότι ενοχοποιεί τον βασανιστή σε ατομικό επίπεδο. Μάλιστα αυτά τα προγράμματα «είναι προορισμένα σε αποτυχία όσο θα βλέπουν μόνο την ατομική ευθύνη», υποστηρίζει ο Zimbardo.¹

Με υποδειγματικό τρόπο, κατανοητό για το ευρύ κοινό αλλά και επιστημονικά τεκμηριωμένο, παρουσιάζεται στα δεκαπέντε κεφάλαια του βιβλίου η λειτουργία του «συστήματος» και των «υποσυστημάτων» του, τα οποία ευθύνονται για τη δημιουργία των συνθηκών που αλλοιώνουν συστηματικά την προσωπικότητα και καθιστούν το άτομο πειθήνιο όργανο χωρίς αντιστάσεις. Το «σύστημα» και τα «υποσυστήματα» του δημιουργούνται από ανθρώπους που είναι σε θέσεις εξουσίας -κυβερνητικές, πολιτικές, οικονομικές, κ.ά.- και οι οποίοι εξυπηρετούν ειδικά συμφέροντα και ιδεολογίες. Το σωφρονιστικό σύστημα ως «υποσύστημα» του όλου οικοδομήματος διαμορφώνει δικούς του κανόνες, οι οποίοι τίθενται σε εφαρμογή. Για να επιβιώσει όμως το άτομο που είναι μέλος αυτού του «υποσυστήματος» πρέπει να απαρνηθεί τη λογική. Έτσι η ελευθερία της βούλησης συρρικνώνεται, καταργείται η υπευθυνότητα όπως και η κριτική σκέψη. Ο Zimbardo υποστηρίζει ότι οι προαναφερθείσες αναστολές (αντιστάσεις) έχουν νόημα μόνο όταν το άτομο βρίσκεται σε οικείο περιβάλλον. Σε συνθήκες όμως πίεσης, οι όποιες αναστολές παίζουν μικρό ρόλο, πίεσης να ανήκει π.χ. σε μια ομάδα με ασαφείς ρόλους και με μια γενικότερη στάση απαξίωσης της ανθρώπινης ζωής. Όταν μάλιστα το άτομο έχει πεισθεί ότι λειτουργεί ως «στυλοβάτης» μιας ιδεολογίας και ότι έχει μεγάλη ευθύνη για την επικράτησή της και την πάταξη της άρνησής της, τότε ο «σκοπός αγιάζει τα μέσα» όσο απάνθρωπα και ανήθικα κι αν είναι.

Στο τελευταίο, το δέκατο έκτο κεφάλαιο, ο συγγραφέας αναρωτιέται εάν υπάρχουν εξαιρέσεις, εάν δηλαδή όλοι μας -νομοτελειακά σχεδόν- είμαστε «καταδικασμένοι» να γίνουμε ανθρωπόμορφα τέρατα κάτω από ειδικές συνθήκες. Η απάντηση που δίνει είναι ότι υπάρχουν εξαιρέσεις. Είναι αυτοί οι άνθρωποι που αποκαλούμε ήρωες. Παρά το γεγονός ότι η ψυχολογική έρευ-

1.Είμαστε όλοι βασανιστές; Συνέντευξη του Φ. Ζιμπάρντο στην Κατερίνα Οικονόμου, ένθετο ΚΟΣΜΟΣ, ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, 5.4.2008, σελ. 19

να δεν έχει ασχοληθεί συστηματικά με το φαινόμενο του ηρωισμού, ο συγγραφέας βασισμένος στις έρευνές του υποστηρίζει ότι οι ήρωες δεν έχουν κοινά χαρακτηριστικά (τυπικό προφίλ) αλλά διαθέτουν ορισμένες στρατηγικές. Αυτές διαμορφώνουν το λεγόμενο κλειδί της αντίστασης, το οποίο βρίσκεται στην ανάπτυξη των τριών S: αυτογνωσία (self-awareness), οξυδέρκεια, όσον αφορά τις καταστάσεις (situational sensitivity) και οξύνοια, που απαιτείται για να επιβιώσει (street smarts). Στο κεφάλαιο αυτό μάλιστα ο συγγραφέας προτείνει και μια σειρά συμπεριφορές - αντίποδες σε ανεπιθύμητες επιρροές, ένα πρόγραμμα δέκα βημάτων.

Πιστεύω ότι πρόκειται για ένα εξαιρετο βιβλίο, «Η επιρροή του Εωσφόρου». Πρέπει κατά την άποψή μου να γίνει ευρέως γνωστό, να διαβαστεί από επαγγελματίες ψυχικής υγείας/ κοινωνικούς επιστήμονες/ παιδαγωγούς κ.ά., ώστε να παύσουν να συντηρούν τη διαδεδομένη άποψη της ψυχοπαθολογίας των βασανιστών. Επίσης θα πρέπει να αποτελέσει ύλη Σεμιναρίων Κοινωνικής Ψυχολογίας, κυρίως στη βασική εκπαίδευση όλων όσων σπουδάζουν Επιστήμες του Ανθρώπου. Τέλος, εύχομαι να διαβαστεί από όσους περισσότερους γίνεται, ώστε να συνειδητοποιήσουμε όλοι τις κάθε μορφής «παγίδες» και να προλάβουμε να θωρακιστούμε απέναντι σε καταστάσεις που μπορεί «να μας εκμεταλλευτούν», χωρίς να το καταλάβουμε. Η μεγάλη συνεισφορά στην επιστήμη της Ψυχολογίας αυτού του βιβλίου συνίσταται στο ότι από τη μια πλευρά, παρουσιάζει τη σκοτεινή - αρνητική πλευρά με την εφαρμογή των Νόμων της Μάθησης για τη διαμόρφωση απάνθρωπων συμπεριφορών και από την άλλη πλευρά, παρουσιάζει την αισιόδοξη - φωτεινή της πλευρά με την εφαρμογή των ίδιων Νόμων της Μάθησης για συμπεριφορές αντίστασης. Αν καταφέρει μάλιστα αυτό το βιβλίο να ανατρέψει το μύθο της ατομικής ευθύνης των βασανιστών που αβασάνιστα απενοχοποιεί το «σύστημα», τότε θα έχει εκπληρώσει ένα πολύ μεγάλο κοινωνικό σκοπό, δηλαδή θα αποτελέσει έναυσμα για δράση ώστε να εμποδιστούν οι συνθήκες αυτές που μπορεί να χρειάζεται το σύστημα για τη δημιουργία των βασανιστών.

